

DR. JAROSLAV PROKEŠ, ARCHIVÁŘ, HISTORIK, UČITEL

MEDAILÓN K 100. VÝROČÍ NAROZENÍ*

Josef Kollmann

Státní ústřední archiv vznikl, jak známo, vládním nařízením č. 27 Sb. ze 7. května 1954, ale myšlenka ústředního státního archivu je staršího data. Poprvé ji vyslovil druhý ředitel Archivu ministerstva vnitra dr. Jaroslav Prokeš o dvacet let dříve. Podle jeho názoru situace v našem archivnictví dospěla již do takového stadia, že z Archivu ministerstva vnitra se přirozeným vývojem fakticky vyvinul základ budoucího ústředního státního archivu. A tuto přeměnu si stanovil za jeden ze dvou hlavních svých životních cílů a usilovně se snažil o jeho dosažení. Zejména usiloval o to, aby tato přeměna byla zajištěna legislativní formou. V návrhu archivního zákona, jehož byl spoluautorem spolu se zástupci ministerstev školství a pro sjednocení zákonů, byl již tento ústřední státní archiv, v němž se měl přeměnit dosavadní Archiv ministerstva vnitra, pevně zakotven a měl se stát hlavním bodem organizace archivnictví v Československé republice. Důležitým krokem na cestě k této přeměně bylo usnesení vlády Československé republiky ze dne 1. února 1935 o tom, že Archiv ministerstva vnitra má přejímat při vylučování spisů z úředních registratur písemné památky všech resortů, které nemají vlastní archiv, tedy většiny ústředních úřadů. Za tímto usnesením lze spatřovat iniciativu ze strany dr. Prokeše, který pro věc dovedl získat ministerstvo. Byl to důležitý krok k zabezpečení písemností ústředních institucí, v jehož důsledku se Archiv ministerstva vnitra stával fakticky pro ně příslušným archivem.

Vezmou-li se v úvahu všichni archiváři, kteří v tomto archivu působili od Klauzera až po současnou dobu, pak při vší objektivnosti z tohoto srovnání vyplyne, že se jedná o osobnost vsutku mimořádnou, jíž se málokdo může rovnat.

V ní se slučují tři složky, samy o sobě významné: za první byl a r c h i v á ř . Jako archivář se na rozdíl od svých předchůdců vyznačoval tím, že si stanovil jasný program, jež se pak systematicky snažil splnit. Za druhé byl h i s t o r i k v oboru českých dějin, který vytvořil neobyčejně obsáhlé literární dílo. Za třetí byl u n i v e r z i t n í m učitelem (nejprve jako docent, později jako mimořádný profesor) a docentem na Státní archivní škole, jejímž ředitelem se nakonec stal. Bylo by možno připojit ještě jako čtvrtou složku jeho působení v různých vědeckých společnostech, organizacích i spolcích a posléze i činnost v redakcích význačných časopisů.

* Toto je rozšířený text přednášky pronesené dne 6. října 1994 na konferenci ke 40. výročí Státního ústředního archivu v Praze.

Jeho osobnost není neznáma dnešní generaci díky dr. Miladě Sekyrkové, která svou záslužnou prací *Život a dílo archiváře a historika Jaroslava Prokeše*¹ prorazila v roce 1989 mlčení, které kolem jeho osoby v posledních letech panovalo.

Dr. Jaroslav Prokeš se narodil 11. ledna 1895 v Kněžicích (tehdy v politickém okrese Poděbrady, dnes okres Nymburk), kde jeho otec František Prokeš působil jako učitel. Středoškolská studia vykonal na reálném vyšším gymnáziu v Novém Bydžově v letech 1905–1913. Do tohoto města se s ním jeho matka přestěhovala po předčasně otcově smrti (1906). Maturitní zkoušku s vyznamenáním vykonal 13. července 1913. Potom vstoupil v zimním semestru studijního roku 1913/1914 na filozofickou fakultu Karlovy univerzity, kde se věnoval studiu historie, pomocných věd historických, českého jazyka, české literatury, filozofie a v pozdějších semestrech i zeměpisu. Jeho hlavní zájem poutaly jmenovitě české dějiny a ty úseky všeobecných dějin, které se týkaly i českých dějin. Historická studia konal zejména pod vedením profesora Václava Novotného, členem jehož semináře byl po dobu deseti semestrů (1914/15 až 1918/19) a v letech 1914–1917 navštěvoval po šest semestrů i seminář profesora Pekaře.

Poprvé na sebe upozornil seminární prací *O husitské eschatologii*, kterou vypracoval v semináři profesora Novotného. Této práci se nejen dostalo státní seminární odměny, nýbrž byla rovnou uznána v nezměněné podobě za disertační práci. K ní použil mnoho dosud neznámého pramenného materiálu z rukopisů 14. a 15. století z univerzitní a muzejní knihovny. Studium těchto rukopisů značně prohloubil paleografické vědomosti, nabyté teoreticky studiem u profesora Gustava Friedricha, a získal tak praktickou znalost paleografie, která je nezbytným předpokladem archivní práce. Práce sama se dělila na několik oddílů, v úvodním autor podal všeobecný obraz eschatologických názorů v západní církvi od prvokřesťanské doby až po 15. století. Pak následovaly obšírné kapitoly pojednávající o eschatologických názorech Milíče z Kroměříže, Matěje z Janova, Jakoubka ze Stříbra a Petra Chelčického. V další kapitole pojednal o řadě antikristovských traktátů ze 14. století a podal obraz eschatologických názorů a nálad lidových vrstev. Bylo by možno shrnout, že těžištěm této široce založené a o důkladném zvládnutí látky svědčící práce je postižení idey Antikrista v českém náboženském hnutí středověkém.

K vlastní práci autor připojil několik exkursů, které se pokoušely řešit některé sporné a namnoze nesnadné otázky. V prvním z nich řešil poměr Milíčova traktátu *De Antichristo k Sermo de die novissimo*. Další exkurs se zabýval rozborem zmíněných anonymních traktátů a díly Petra Chelčického a jejich chronologií. Nejrozsáhlejší exkurs se týkal autorství a doby vzniku rozsáhlých traktátů *Anatomia Antichristi* a *Sermones de Antichristo*, která vydal roku 1524 Otto z Brunfelsu z pozůstalosti O. Huttena jakožto Husovo dílo. Naproti tomu Prokeš dokázal, že uvedené traktáty nejsou Husovým dílem, nýbrž dílem M. Jakoubka ze Stříbra. Jen nepřízeň válečné a poválečné doby způsobila, že tato práce nebyla publikována jako celek. Byly z ní uveřejněny jen některé menší části.

V letním semestru studijního roku 1916/17 Prokeš dosáhl absolutoria na univerzitě a v dubnu roku 1917 složil učitelskou zkoušku pro nižší stupeň středních škol pro obor dějepis-zeměpis. Z univerzitních studií si odnesl nejen výbornou průpravu pro tvůrčí vědeckou práci a hluboký zájem o dějiny husitské doby, ale i vřelý vztah k profesoru Novotnému, který mu byl nejen uctívaným učitelem, nýbrž i příznivcem, rádcem a v pozdějších letech i přítelem. Z dochované korespondence je patrné, že postupem času intenzita tohoto vztahu stoupala a vzájemná úcta se prohlubovala, třebaže se nepotkávali již tak často jako v době Prokešova studia na fakultě.² Pokud jde o oddanost žáka k mistrovi, Prokešův poměr k Novotnému lze srovnat s Klausarovým vztahem k Rosenthalovi.

Dnem 16. září 1917 nastoupil své první místo, byv jmenován suplujícím profesorem na reálném gymnáziu v Berouně, kde vyučoval dějepis a češtinu. Ve volném čase se zde připravoval na doktorát filozofie, jehož dosáhl 26. ledna 1918. Potom se musel připravovat ještě na zkoušky učitelské způsobilosti pro vyšší stupeň středních škol. Dne 16. prosince 1918 dosáhl u české zkušební komise aprobační zkoušky k vyučování dějepisu a zeměpisu na vyšších středních školách.

Vedle všech učitelských a studijních povinností našel si ještě čas, aby se aktivně účastnil kulturně společenského života v městě. Jmenovitě se účastnil založení krajinského berounského časopisu *Nové Proudny*, v němž pak uveřejňoval drobné politicko-historické články. Ale v Berouně šťasten nebyl zejména proto, že chtěl pokračovat v bádání o husitské době, k němuž neměl v Berouně žádné prameny. Toužil dostat se do Prahy, jak o tom psával profesorovi Novotnému, od něhož v té věci očekával pomoc. Někdy na něho přicházely chvíle deprese, kdy se chtěl dostat z Berouna za každou cenu, i kdyby to nemělo být do Prahy.³ Naproti tomu ředitel tamního gymnázia a organizátor berounského kulturního života dr. Oktavián Wagner si mladého suplenta vážil a snažil se ho pro svou školu udržet stůj co stůj, ale to se mu nepodařilo. V Berouně působil dr. Prokeš do 23. září 1918 a od 24. září ho zemská školní rada (díky intervenci ze strany prof. Novotného) přeložila v téže funkci na státní reálku ve Vršovicích, kde ho zastihl státní převrat 28. října 1918.

Tato událost měla rozhodující vliv na jeho další osud, protože způsobila, že jeho dosavadní učitelská životní dráha se změnila v dráhu archivářskou. V důsledku převratu správa dotud jediného státního archivu v zemi, archivu místodržitelství, přešla do českých rukou a tento archiv byl změněn v Archiv ministerstva vnitra. Následkem odchodu dvou archivářů německé národnosti (který byl rovněž důsledkem převratu), se v tomto archivu uprázdnila dvě systemizovaná místa. O jedno z nich si 22. února 1919 podal žádost prezidiu ministerstva vnitra dr. Prokeš, a to nepochybně na radu profesora Novotného, který v tomto archivu působil jako archivní koncipista v letech 1896-1906 a jako bývalý kolega byl v dobrém vztahu s ředitelem dr. Klicmanem. O druhé místo se ucházel PhC. Josef Dostál, dosud rovněž středoškolský suplent. Ředitel Klicman si vyžádal reference o nich od profesorů Novotného a Friedricha, protože „jejich rukama všichni kandidáti archivní služby u nás více méně

projítí musí“, a slyšel od nich, „že jiných - stejně nebo lépe kvalifikovaných - kandidátů nelze nalézt“. Protože oba jmenovaní profesori dali těmto kandidátům nejlepší vysvědčení, „oba kandidáti jsou ti nejlepší, kterých dnes dostati lze“, doporučil obě žádosti ke kladnému vyřízení. Prezidium ministerstva nato jmenovalo oba žadatele dne 17. března 1919 koncipisty státního archivu II. třídy s výslovným podotknutím, že „ohledně předepsaného dodatečného složení zkoušky z pomocných věd historických mohlo by se prozatím od dalšího opatření upustit“.⁴ Jejich dosavadní suplentský pracovní poměr byl ukončen a oba žadatelé nastoupili službu v archivu dnem 1. dubna 1919.

Oba přišli do archivu v době, kdy poměry v našem archivnictví byly nanejvýš rozbouřeny a vlny nesváru vysoce vzedmuty do krajnosti v důsledku sporu o Národní archiv a o budoucí organizaci našeho archivnictví. Věc se záhy vyvinula tak, že archiv sám se stal předmětem sporu a podle Klicmanových a Prokešových slov v té době zápasil o zachování své samostatnosti. Rozhodnutí dr. Klicmana začlenit tento starý historický archiv organizačně k ministerstvu vnitra, což byl jeho hlavní protitah, mělo pro archiv a ve svých důsledcích i pro celé naše archivnictví velkou důležitost. Dr. Prokeš jako archivář-začátečník zůstal stranou sporu o Národní archiv, což mu umožňovalo zachovat si jistou objektivnost a schopnost nahlížet na věc sine ira a z jistého nadhledu, a to i v pozdější době, kdy ve svém vedoucím postavení nesl částečně spoluodpovědnost za organizaci našeho archivnictví. Třebaže se zápasu o Národní archiv nezúčastnil, dal jasně najevo, že stojí názorově na straně dr. Klicmana.⁵ Zda to bylo z vnitřního přesvědčení, či spíše z ohledu na dr. Klicmana, není dnes již možno posoudit. Pravděpodobnější je to první, protože ať již z důvodů věcných či osobních pro ideu Národního archivu neměl příliš pochopení a jejím přívržencem se nikdy nestal, ale také nikdy nevystupoval jako její rozhodný odpůrce. Sám se přikláněl k názoru, že Archiv ministerstva vnitra by se měl stát přirozeným a klidným vývojem státním ústředním archivem, jak k tomu fakticky směřoval již od dob předpřevratových. Tehdy nemohl tušit, že jeho nesouhlas s myšlenkou Národního archivu bude mít i po čtvrt století, kdy se mohlo zdát, že všechny ty archivní boje (jichž se ostatně ani neúčastnil) již upadly dávno v zapomnění, pro něho tak osudové následky, že až povedou k jeho pádu. Nemohl předvídat či tušit, že nepřijetím myšlenky Národního archivu si podepíše rozsudek nad sebou.

Dr. Klicman dbal velmi na to, aby nově přijímaní archiváři měli předepsané vysokoškolské a archivářské vzdělání, protože byl nejen přesvědčen o jeho potřebnosti, ale také proto, že podle prvního zákona Československé republiky o dodržení právní kontinuity platil i v nové republice rakouský předpis o kvalifikaci pro archivní službu. Archivní vzdělání se až do převratu získávalo na vídeňském Institutu pro rakouský dějezpyt. V roce 1919 byla v Praze založena Státní archivní škola, aby poskytovala adeptům tohoto povolání odborné vzdělání, zakončené státní archivní zkouškou. Dr. Klicman archivní vzdělání od svých zaměstnanců důsledně požadoval. Ale přes veškerý nátlak, který na ně vyvinul, nepodařilo se mu přesvědčit dr.

Prokeše a dr. Dostála, aby do archivní školy vstoupili (dr. Prokešovi bylo tehdy pouze 24 let), takže oba předepsanou archivní kvalifikaci neměli. Zda tu působil příklad profesora Novotného, kterého za dvanáct let služby v místodržitelství archivu nebylo možno přimět, aby státní archivní zkoušku vykonal, přestože byl na něho vyvíjen velký nátlak i ze strany Archivní rady (která nakonec ustoupila, ale za cenu, že dr. Novotný měl zastavený služební postup), nelze zjistit, avšak je to pravděpodobné, protože dr. Prokeš se na něho obracel ve všech důležitějších věcech životních o radu. Neustoupil v této věci, přestože tím jednal proti předpisu a kromě toho tím proti sobě velmi rozladil dr. Klicmana.⁶

I bez toho se poměr mezi dr. Prokešem a ředitelem archivu nevyvíjel zpočátku dobře, což bylo nemilé i profesorovi Novotnému, který byl upřímným přítelem obou.⁷ V každém případě tento vztah je velmi důležitý pro každého pracovníka a pro jeho budoucnost, neboť napětí vyplývající z nedobrych lidských vztahů se přenáší i na samu práci a šéfova nepřízeň dovede řádně otrávit život. Tím důležitější je tento vztah u mladého člověka, který potřebuje ještě vedení. Kromě rozladění způsobeného zmíněnou Prokešovou neústupností ve věci archivní školy, vznikl mezi nimi na počátku jeho služební dráhy dosti prudký konflikt, jehož příčiny nejsou blíže známy, ale který snad vyplýval ze špatné informovanosti. Ale poměrně brzy se věc vysvětlila a urovnala. Dr. Klicman si Prokeše, který bezesporu vynikal pracovitostí, výkonností a spolehlivostí, oblíbil a začal o něm uvažovat jako o svém nástupci.⁸ Uváží-li se, že mu bylo tehdy pouze 26 let, byla to věc jistě neobyčejná! Zřejmě se již tehdy domluvili a dr. Prokeš tuto roli v tichosti přijal. Od té doby byl oddaným Klicmanovým spolupracovníkem a podporovatelem jeho snah o povznesení archivu. Postupně se stal jeho pravou rukou a oporou. Na druhé straně se mu od Klicmana dostávalo důvěry a podpory. Vztah mezi nimi se stal vskutku příkladným a byl k nemalému prospěchu archivu.

Nedochoval se žádný doklad o tom, která práce mu byla jako první po jeho příchodu do archivu přidělena. Ale s největší pravděpodobností to byla katalogizace spisů starého českého místodržitelství z doby před rokem 1748 uložených chronologicky podle diplomatických druhů, tzv. nemanipulovaných spisů, neboť v roce 1920 na tomto úkolu prokazatelně pracoval. Vlastně to bylo pokračování „Nové manipulační“, ovšem při zachování původního registraturního systému, s kteroužto prací začal kdysi již dr. Klicman, ale daleko s ní nepokročil. Ale dlouho se nemohl věnovat těmto vnitřním archivním pracím, tolik v tomto archivu zanedbaným a tudíž i potřebným. Záhy a na několik let byl vtažen plně - jako ostatně celý archiv - do mimořádných úkolů, které na archiv uvalila popřevratová doba a jež byly prováděny z nezbytné namnoze hekticky. V podstatě to byly tyto tři hlavní úkoly:

1. Místopisná akce. Ministerstvo vnitrauložilo archivu, aby spolupracoval na vytvoření místopisného názvosloví. Zejména se jednalo o systematickou revizi názvů obcí a osad a o vyjádření při jejich změnách. Dr. Prokeš již v roce 1920 musel zanechat práce na nemanipulovaných spisech a věnovat se vypracovávání vyjádření

o změnách místních jmen a s pomocí dr. Letošníka vypracoval vyjádření o jménech osad ležících v zněmčeném území. Vyjádření, týkajících se změn místních jmen, jež vypracoval, bylo větší množství.⁹

Jak velký význam ředitelství archivu přikládalo místopisné agendě, ukazuje tento příklad. Koncem března roku 1921 navštívil archiv ministr vnitra, který více než polovinu času stráveného v archivu věnoval rozmluvě o urychlení místopisné akce. Dr. Klicman reagoval na jeho požadavek tím, že vrhl veškerý odborný personál na místopisnou agendu. V souvislosti s tím odvolal dr. Prokeše z Vídně, který tam právě pracoval na archivní rozluce, přestože to byla také velmi důležitá akce mezinárodního významu.¹⁰ Místo práce na vídeňské rozluce musel se věnovat přípravě nového lexikonu obcí. Archiv byl tak nucen vyrážet klín klínem bez vlastní viny. V případě potřeby místo soustavnosti nastupovala živelnost.

Druhou mimořádnou akcí byla archivní a spisová rozluka ve vídeňských archivech a registraturách prováděná podle Pražské úmluvy z 18. května 1920, uzavřené mezi Československou a Rakouskou republikou v důsledku Saint-Bermainské míro-dé smlouvy.¹¹ Její provedení připadlo z největší části Archivu ministerstva vnitra a v příštích pěti letech se jí postupně zúčastnili téměř všichni jeho odborní pracovníci. Ve vídeňských archivech a spisovnách bylo třeba prohlédnout velké množství materiálu, vyhledat archiválie a spisy bohemikálního charakteru, zjistit, zda se na ně vztahují příslušná ustanovení Pražské úmluvy a v kladném případě jednat s rakouskou stranou o jejich vydání a posléze je převzít a postarat se o jejich převezení do našich archivů. Jistým nedostatkem při provádění této akce bylo, že Archiv ministerstva vnitra neustanovil pro ni stálého delegáta či expedici. Prováděl ji tím způsobem, že do Vídně vysílal jednoho či skupinu archivářů v nepravidelných intervalech podle toho, jak je mohl uvolnit od jiných naléhavých úkolů. V důsledku toho tato práce trpěla jistou nesoustavností a protahovala se.

Dr. Prokeš měl na vídeňské rozluce významný, ne-li jeden z nejpřednějších, podíl. Zúčastnil se již první expedice, která byla vyslána do Vídně již v listopadu 1920. Byl pověřen provedením rozluky v obou archivech rakouského ministerstva vnitra. Jeho hlavním úkolem přitom byla restituce fondu Česká dvorská kancelář, který tehdy netvořil jeden celek, jako je tomu dnes, nýbrž byl rozptýlen na více místech a tudíž bylo nutno jednotlivé části shledat a provést rekonstrukci fondu. Nejdříve jeho část byla včleněna do registratury spojené dvorské kanceláře, jinou část objevil v registratuře nejvyššího soudního místa, část se nalézala u ministerstva kultu a vyučování a u jiných nástupnických úřadů po zrušení spojené dvorské kanceláře v roce 1848. Tyto části dr. Prokeš spojil v jeden fond, jak tomu bylo původně. Stanovení časové hranice pro restituci (2. květen 1749) v zmíněné úmluvě považoval za nešťastné a pro naši stranu za velmi nevýhodné.¹²

Na tomto úkolu pracoval přerušovaně do konce roku 1925. Vedle toho pracoval i na jiných úkolech (např. provedl rozluku Válečného dohledacího úřadu, spolupracoval na rozluce dvorské komory, pracoval v Domácím, dvorském a státním archivu

na Valdštejnově korespondenci, v ministerstvu financí aj.).¹³ Se svou prací ve Vídni byl hotov koncem roku 1925. Později, po předčasném úmrtí zemského archiváře dr. Rudolfa Kosse převzal po něm rozlukou složitého fondu „Böhmen, Mähren, Schlesien“, kterou dokončil v roce 1930.

Vídeňskou archivní rozlukou se nejen obohatily některé naše archivy o cenné fondy a archiválie, nýbrž získali i archiváři, kteří ji z naší strany prováděli. Jak dr. Prokeš sám uvádí, pobyt ve vídeňských archivech byl pro něho, podobně jako pro ostatní mladé české archiváře, jedinečnou školou, v níž neobyčejně rozšířili profesionální vědomosti a své obzory. Byl pro něho vsutku archivní školou.¹⁴

Třetí mimořádnou prací byla tzv. silniční akce. Tehdy ministerstvo veřejných prací požádalo ministerstvo vnitra, aby jeho archiv zjistil v archivních pramenech, kdo u nás nesl v předbřeznové době náklad na stavbu státních silnic. Tuto expertizu potřebovalo pro reparační komisi, neboť rakouská strana požadovala na našem státě náhradu za státní silnice. V sázce byly velké peníze v cizí valutě. Protože na tuto práci bylo vyměřeno málo času, dr. Klicman zastavil na čas veškeré ostatní práce, a to i práce na vídeňské rozluce, a veškerý odborný personál nasadil na tuto akci. Všichni archiváři byli vysláni do sídel bývalých krajských úřadů, aby tam v jejich registraturách pátrali po dokladech o stavbě silnic. Dr. Prokeš byl povolán z Vídně a vyslán do Časlavi, Jičína, Nového Bydžova a Hradce Králové, aby pátral po příslušných dokladech v tamních krajských registraturách.¹⁵ Archiv se tohoto úkolu zhostil skvěle; na základě archivních dokumentů dokázal, že náklad na silnice nenesl stát, nýbrž vrchnosti a poddaní. V důsledku toho byl nárok Rakouska zamítnut. Při této příležitosti archiv provedl systematickou prohlídku registratur krajských úřadů, pokud se nacházely ještě na původním místě (některé dal už K. Köpl převést do místodržitelského archivu), byl zjištěn jejich stav a pořízeny stručné soupisy. Byly také odstraněny závady v jejich uložení a bylo postaráno o řádné uložení. Krátce řečeno, byly zabezpečeny pro budoucnost.

Krajským registraturám věnoval archiv velkou pozornost již od roku 1920, kdy byl dr. Prokeš vyslán do Hradce Králové, aby zabezpečil tamní starou krajskou registraturu.¹⁶ Archiv věnoval těmto krajským registraturám velkou péči mimo jiné také proto, že podle původního plánu dr. Klicmana na archivní organizaci u nás se měly stát základem krajských či župních (podle toho, na jaké administrativní celky by byla republika rozdělena) archivů. Ale od tohoto plánu upustil a od začátku třicátých let, ještě za jeho ředitelování, se začalo se svážením těchto registratur do Prahy. Jeho se aktivně zúčastnil i dr. Prokeš.

Přimyslíme-li si ještě jistý počet skartačních prohlídek, pak obraz o jeho archivní činnosti v těchto letech je úplný. Z toho, co bylo naznačeno, je možno udělat si představu, jak byla intenzivní.

Se stejným elánem jako úřední práci se věnoval ve volném čase své soukromé vědecké práci. Za pobytů ve Vídni chodíval po úředních hodinách v archivech do

dvorní knihovny a studoval tam husitské rukopisy, jak o tom psal prof. Novotnému. Jako výsledky tohoto studia zveřejnil *Kvodlibet Šimona z Tišnova roku 1416* (Časopis Matice moravské /dále ČMM/ 45, 1921), *Přehled sociálních poměrů a snah v době husitské* (Žižkova doba, sborník k 500. výročí Žižkovy smrti. Praha 1924), *List koncilu basilejského Compulit nos caritas z 15. října 1431 a jeho obrana* (ČMM 50, 1926), *K počátkům M. Jana Rokycany* (Věstník Královské české společnosti nauk /dále VKČSN/ 41, 1927).

V roce 1927 uveřejnil svou hlavní práci z dějin husitského hnutí *M. Prokop z Plzně. Příspěvek k vývoji konservativní strany husitské*. (Praha 1927), jíž předcházela studijní cesta do Lipska a čtyřměsíční bádání ve vatikánské knihovně. Souvisela s jeho studiem otázky usmíření heretických Čech s církví prostřednictvím basilejského koncilu, jež splývá s otázkou vzniku kompaktát. Na životě M. Prokopa, který se z radikálního Wyclifova a Husova přívržence postupně stal vedle M. Jana z Příbrami vůdčí osobností konzervativního křídla husitského hnutí, ukazuje, jak se toto hnutí vyvíjelo a jak tato konzervativní strana nakonec splynula s oficiální církví. Autor prokázal, že M. Prokop měl význačný podíl na jednání české strany v Basileji, na domluvení a potom i provedení kompaktát, a že se nakonec úplně ztotožnil se stanoviskem, které ke kalichu zaujal koncil. Prokešovo zjištění, že Prokop a Příbram změnili své smýšlení o závaznosti kalicha podle stanoviska Basilejského koncilu, umožňuje lépe pochopit stanoviska husitských stran a náboženské poměry v letech 1437–1448. Dále uveřejnil studie *Táborské manifesty z roku 1430–1431* (ČMM 52, 1928), *K Pálčově replice proti čtyřem artikulům pražským* (Sborník k 60. narozeninám prof. J. Bidla Praha 1928), a knížku určenou pro širší veřejnost *Jan Žižka a jeho doba* (Praha 1920).

Knížka o M. Prokopovi byla vyvrcholením jeho studia husitských dějin a v podstatě i jejich epilogem. Jí se uzavírá „husitské“ období jeho vědecké literární činnosti, které sahá až do jeho habilitace (1928). Přestože se o husitství nepřestal zajímat i nadále, jeho vědecký zájem se obrátil k novějším českým dějinám, a to politickým, správním, hospodářským a sociálním. Příchodem do Archivu ministerstva vnitra a do vídeňských archivů se mu otevřely nové obzory, neboť tam našel a poznal mnoho novodobého pramenného materiálu dosud neznámého a bádáním nedotčeného,¹⁷ který nabízel množství lákavých témat, do jisté míry snad i vděčnějších než např. pracné zjišťování autorství nějakého anonymního husitského traktátu pojednávajícího o teologických odchylnostech v názorech jednotlivých stran. Pro něho jakož i pro jeho mladé druhy se tehdy nabízela jedinečná příležitost a on ji dovedl plně využít. A již v tomto úseku svého života začal se vedle otázek husitství zabývat českými dějinami, a to v souhrnném pojetí i jednotlivými speciálními tématy a uveřejnil z nich celou řadu prací.

Bylo to plodné období jeho života, plné tvůrčí práce a neúporné pracovitosti, kdy jakýsi vnitřní nepokoj a snad i zdravá ctižádost ho hnaly dopředu.¹⁸ Jeho neobyčejná píle se šťastně spojovala s literárním talentem a schopností snadno psát a kon-

cipovat (jak to vystihl ve svém habilitačním posudku profesor Pekař). Přirozeně výsledky se brzy dostavily.

V roce 1925 vydal knihu *Základní problémy českých dějin*, jež vznikla z populárních přednášek v učitelských kursech. V ní mu nešlo ani tak o vylíčení základních fakt jako o poučení o jednotlivých otázkách a problémech. O dva roky později vydal francouzsky příručku čs. dějin *Histoire Tchecoslovaque* (Praha 1924). Z archivu vídeňského ministerstva vnitra vytěžil práce *Boj o Haugvicovo „Directorium in publicis et cameralibus“* roku 1761 (VKČSN 40, 1926) a *Instrukce vydaná roku 1762 pro českou a rakouskou dvorskou kancelář* (tamtéž, č. 5). Na vídeňských pramenech se také zakládá *Několik příspěvků k moravským dějinám po bitvě na Bílé hoře* (ČMM 48, 1924). Do oboru hospodářských a sociálních dějin spadají *Memoriály o hospodářském stavu Čech před selskou bouří z roku 1775* (Časopis pro dějiny venkova /dále ČDV/ 11, 1924; 12, 1925)¹⁹ a *Příspěvek k otázce, zda český sedlák byl nevolníkem* (ČDV 11, 1924). Dále uveřejnil článek *Osudy prvního vydání Balbínovy „Obraň jazyka českého“* (ČMM 49, 1925) a *K archivní pohromě vídeňské* (ČMM 52, 1928). Drobné příspěvky, novinové články a zprávy se zde neuvádějí, přestože malý rozsah neznamená sám o sobě menší význam.

Třetí složkou působení dr. Prokeše byla učitelská činnost, jež byla dosti široká. Kromě již zmíněné účasti na učitelských kursech v letech 1924–1930 přednášel české dějiny (dvě hodiny týdně) na Vyšším ukrajinském pedagogickém ústavu. Dne 3. června 1927 si podal žádost profesorskému sboru filozofické fakulty, aby mu byla udělena *venia docendi* pro obor československých dějin, a jako habilitační práci předložil spis o M. Prokopovi z Plzně. Úspěšně vykonal habilitační přednášku (Náboženské stanovisko Rokycanovo před jednáním husitů s Basilejským koncilem) dne 17. března 1928. Výnosem ministra školství a národní osvěty z 13. dubna 1928 bylo potvrzeno usnesení profesorského sboru, aby byl připuštěn za soukromého docenta československých dějin.²⁰ Rozhodnutím prezidenta republiky ze dne 21. srpna 1935 byl na návrh profesorského sboru jmenován bezplatným mimořádným profesorem českých dějin.²¹ V souvislosti s tím komise zvolená profesorským sborem k vypracování návrhu (Pekař, Šimák, Šusta) vysoce zhodnotila jeho vědeckou činnost v letech 1927–1934, zejména práce podávající v přehledu obraz celých dějinných období. V roce 1932 převzal po profesoru Novotném přednášku „Prameny k českým dějinám“ na Státní archivní škole a v roce 1941 přibral k ní ještě přednášku o archivnictví. V roce 1942 byl jmenován jejím ředitelem po dr. B. Jenšovském, tragicky zemřevším v koncentračním táboře. K doplnění jeho učitelské činnosti je třeba uvést, že konal přednášky na Svobodné škole politických nauk v roce 1933²² a snad i v dalších letech.

Mezitím postupoval úspěšně na služební dráze v archivu. S platností od 27. října 1920 byl jmenován koncipistou státního archivu I. třídy (hodnostní třída IX). S právní účinností od 28. června 1923 byl jmenován (po schválení ministerskou radou) státním archivářem v VIII. hodnostní třídě. Od 1. ledna 1926 byl povýšen na ministerského komisaře v 6. platové stupnici. S účinností od 2. prosince 1926 byl

povýšen na vrchního ministerského komisaře v 5. platové stupnici. Na základě rozhodnutí vlády z 29. prosince 1928 byl jmenován odborovým radou. Od začátku třicátých let se uplatňoval stále více při řízení archivu vedle dr. Klicmana, jenž si ho vybral za svého zástupce a nástupce již dříve. Ke konci jeho ředitelování, kdy dr. Klicman býval často ze zdravotních důvodů mimo archiv, přebíral řízení archivu zcela. S odůvodněním, že „je zástupcem přednosty archivu ministerstva vnitra, kterážto funkce je systemizačně hodnocena 3. platovou stupnicí“, byl s účinností od 1. ledna 1934 povýšen na vrchního odborového radu ve 3. platové stupnici.²³ V roce 1937 byl jmenován ministerským radou.

V polovině dubna 1934 dr. Klicman nastoupil zdravotní dovolenou, z níž se již do služby nevrátil. Na vlastní žádost byl s platností od 1. července 1934 přeložen do trvalé výslužby a výnosem prezidia ministerstva vnitra z 28. června 1934 byl ředitelem Archivu ministerstva vnitra jmenován dr. Jaroslav Prokeš.²⁴

Je nepochybné, že za patnáctiletého Klicmanova vedení Archiv ministerstva vnitra zaujal prakticky přední místo mezi našimi archivy. Byla to nesporně jeho zásluha a jeho jméno je nerozlučně spjato s rozmachem, kterého archiv za jeho vedení dosáhl. Ale na druhé straně se mu přes usilovnou snahu o vnější i vnitřní povznesení archivu nepodařilo odstranit všechny nedostatky, které přetrvávaly namnoze z předválečné éry. Ale donekonečna nebylo možno svalovat vše na rakouskou a jmenovitě Köplovu éru, i když na tom bylo hodně pravdy. Dr. Klicman se snažil o překonání neblahé tradice z dřívějšího období, která byla v tomto archivu hluboce zakořeněna, a adaptovat ho na nové podmínky. Hlavním nedostatkem archivu byla neuspořádanost a zanedbanost vnitřních archivních prací. V tomto bodu se ani za jeho ředitelování stav příliš nezlepšil, a to hlavně z toho důvodu, že archiv byl zavalen náležitými úkoly externího charakteru, takže nezbýval čas na vnitřní práce.

Nedostatků, jež se v archivu vyskytovaly, si byl nový ředitel vědom a při svém nástupu do funkce byl odhodlán pracovat systematicky k jejich odstranění. Již v době zastupování ředitele (od 16. dubna 1934) učinil několik opatření, která měla přispět k zlepšení chodu služby a k odstranění různých nedostatků. Nejvýznamnější z nich bylo zavedení tzv. správcovství archivních fondů. Je přidělil dr. Prokeš do péče jednotlivým archivářům a učinil je odpovědnými za jejich stav. Tím se mělo docílit, aby každý fond byl uveden do pořádku a v něm i udržován. To byla převratná věc v péči o archiválie, která se osvědčila nejen ve vlastním archivu, ale rozšířila se i do celého našeho archivnictví. Dále práci v archivu organizoval tak, že odbornou agendu rozdělil na referáty, které přidělil jednotlivým archivářům, přičemž každý referent měl svého koreferenta, který ho mohl v případě potřeby zastoupit.

Nový ředitel měl jasné ideály k povznesení archivu a měl vše promyšleno již před převzetím místa ředitele. Předložil velký pracovní program pro archiv a přitom si byl dobře vědom, že jeho uskutečnění potrvá dlouhá léta a že si vyžádá mnoho úsilí a také velké finanční náklady ze strany státu.

Ve svém obsáhlém memorandu z 28. srpna 1934 situaci archivu charakterizoval jako velmi neutěšenou, upozornil na hlavní závady a nedostatky a předložil program práce archivu pro příští léta. Za hlavní nedostatek považoval fakt, že archivu chybí základní evidence o jeho obsahu, tj. alespoň soupis či v lepším případě popis fondů. Jeho odstranění považoval za svůj přední úkol. Proto již v době zastupování učinil přípravy k vypracování soupisu fondů, čili základního inventáře, který měl tvořit první etapu archivních prací, která měla být skončena v příštím roce. Druhou etapou měla být inventarizace jednotlivých fondů a třetí jejich podrobné zpracování, tj. katalogizace, o níž si byl vědom, že je to úkol pro vzdálenější léta, že je to program pro příští generace. Zato splnění prvních dvou etap považoval za přední úkol, který chtěl za svého působení v čele archivu provést.

Druhou příčinou nesupokojivého stavu archivu bylo jednak nevhodné uložení archivního materiálu, jednak nedostatek místa pro přijímání přírůstků. Budova archivu – Pálffyho palác – byla pro archivní účely naprosto nevhodná, vnitřní dispozice místností budovy, postavené k zcela jiným účelům, byla neúčelná, takže tento stav by nebylo možno změnit bez velkých a nákladných stavebních zásahů. Kromě toho depoty byly již zcela zaplněny.

Ale největší závadou bylo stále hrozící nebezpečí požáru a pronikající vlhkost. Tuto vážnou závadu nebylo možno odstranit, protože budova nebyla izolována od spodních vod. Tato vlhkost byla na postupu a všechny dosavadní pokusy zamezit jí ztroskotaly, a proto tento stav by vedl k neodvratné zkáze archivního materiálu jedinečné ceny pro národní dějiny i pro úřední potřebu. Poměry v kryptě pod kostelem sv. Mikuláše, kde byla uložena asi polovina obsahu archivu, byly jen nepatrně lepší, ale toto uložení bylo i tak evropskou raritou. Kromě toho archiválie tam byly stěsnány a nebylo již volného místa. Jakékoliv investice do budovy archivu považoval dr. Prokeš za neproduktivní a neúčelné, neboť zlepšení není možno dosáhnout žádnými adaptacemi. Jako jediné řešení tohoto problému navrhl ministerstvu vnitřní stavbu nové archivní budovy, která by odpovídala všem moderním požadavkům a v níž by byl soustředěn veškerý archivní materiál.

Nová archivní budova by podle dr. Prokeše měla zásadní význam pro organizaci archivnictví v naší republice. O této otázce se jednalo již od převratu, ale dosud nebyla vyřešena. Přesto se věci již vyjasnily v tom smyslu, že ústřední osou organizace státního archivnictví může být podle jeho názoru jedině Archiv ministerstva vnitřní, který tím, že přejímá spisový materiál státní politické, justiční a finanční správy jakož i jiných úřadů, se de facto stává státním ústředním archivem, a aby tuto roli mohl řádně plnit, potřebuje nezbytně novou budovu. Dr. Prokeš si představoval, že by do ní byl soustředěn archivní materiál z celých Čech. Tuto koncentraci považoval za zdravou a o zřizování dalších státních archivů neuvažoval, neboť to považoval z důvodů hospodárnosti za neúčelné. Tato cesta, jak ukázala budoucnost, schůdná nebyla, neboť nebylo možno soustředit tak ohromné množství archivního materiálu do Prahy.

Posléze považoval za nezbytně nutné, aby byl rozšířen pomocný personál archivu, má-li dostát svým úkolům. Na to, že to byl přední archiv ve státě, jeho personální stav byl neúměrně nízký: deset archivářů s univerzitním vzděláním (konceptních úředníků) a všech ostatních pracovníků bylo pouze osm. Z toho důvodu konceptní úředníci museli z nezbytnosti vykonávat manipulační a zřízenecké práce, které archivu vlastně přišly draho a byly na újmu odborné činnosti. Tento nešvar, bránící rozmachu archivu, chtěl odstranit stůj co stůj.²⁵

S novým vedením v archivu zavanul nový duch, duch obnovy a pořádku. Archiv byl náhle probuzen jakoby živou vodou k činorodé aktivitě. Svůj program k nápravě věcí nový ředitel začal uskutečňovat neprodleně po svém nástupu. Především se začalo s obnovením mechanického pořádku v depotech, kde leželo množství nezareponovaných spisů, a v druhé řadě se pracovalo na soupisu archivního materiálu regál po regálu, aby se nejprve zjistilo, co se v archivu vůbec nachází. Také bylo nutno některé archivní fondy zkompletovat, neboť některé jejich části se nalézaly na různých místech. Současně učinil nový ředitel opatření, aby byly odstraněny závady v uložení archivního materiálu a aby již dosažený pořádek byl udržen natrvalo. Prosadit tyto věci, které se dnes zdají samozřejmostí, nebylo vždy snadné, neboť někteří pracovníci se nedovedli oprostít od zlovyků a nešvarů z dřívější doby a snahy ředitele o zavedení pořádku nepodporovali. Z toho důvodu zavedl dohled nad depoty, který měl zajistit udržování pořádku v nich. Správce fondů vybídl, aby přikročili k jejich pořádání a inventarizaci. To se neukázalo jako dost účinné, a proto od dobrovolnosti přešel záhy k plánování těchto prací. V roce 1935 přidělil jednotlivým správcům fondy ke zpracování. Tím vnesl do této práce jistou systematičnost, a současně vydal závazné směrnice pro inventarizaci a katalogizaci jednotlivých druhů archivního materiálu, aby tak archiv postupoval jednotně po metodické stránce. Dále stanovil stereotypní značky pro názvy jednotlivých fondů a zavedl jejich používání v archivu obligatorně. Zavedení stálých značek, které jsou nesporně Prokešovým vynálezem, se velmi osvědčilo (neboť usnadňovalo práci s fondy) a jako praktická věc se rozšířilo postupně v celém našem archivnictví.

Po metodických i praktických přípravách dr. Prokeš vypracoval plán na uspořádání a inventarizaci (kterou je třeba chápat jako soupis či popis) a s jeho prováděním se začalo již v roce 1935. První dva roky jeho ředitelování se usilovně pracovalo na pořízení inventáře (soupisu) archivu, jehož nedostatek se považoval již od dob rakouských za největší slabinu archivu. Tento nedostatek nebyl odstraněn zcela ani dosud publikovanými informacemi o archivu.²⁶ Práce na soupisu byly namáhavé i po fyzické stránce, neboť bylo nutno sestěhovat, scelit či doplnit fondy, jejichž části byly rozstrkány na různých místech depotů. Ale do jisté míry to byla i objevitelská práce, neboť v souvislosti s ní se přišlo na fondy či jejich části, o nichž nová generace nevěděla (třebaže K. Köploví byly asi známy). Aby nedočkavá vědecká veřejnost byla informována o obsahu archivu, který byl pro ni stále záhadou, dr. Prokeš uveřejnil jako předběžný výsledek soupisu *Přehled fondů archivu ministerstva vnitra*, kte-

ry byl vypracován za redakce dr. Roubíka a za spolupráce všech správců archivních fondů.²⁷ Na zevrubnějším soupisu se nadále intenzivně pracovalo, ale ten nebyl nikdy dokončen a publikován, protože do programu a osudu archivu zasáhly neblaze události spojené s ohrožením republiky a s mnichovským diktátem. V září 1938 byly v souvislosti se sudetskou krizí a ohrožením republiky evakuovány nejcennější fondy a archiválie do připraveného krytu na Moravě. Tím byly pořádací a soupisové práce přerušeny na velmi dlouhou dobu. Proto tento *Přehled fondů* zůstal až do vydání *Průvodce po Ústředním archivu ministerstva vnitra* (1952) hlavní informací o archivu.

Zároveň s rozjetím svého programu na uspořádání archivu dr. Prokeš se začal intenzivně zabývat archivem samým a jeho dějinami jako vědecky činný historik, protože dobře věděl, že bez poznání jeho minulosti nelze proniknout do jeho složité struktury i do pořádacích systémů, podle nichž byl zformován, a že koneckonců bez těchto znalostí není možno dost dobře porozumět ani jeho obsahu. Prvním výsledkem jeho bádání v tomto směru byla studie *Archiv ministerstva vnitra v Praze v letech 1918–1934* (Sborník Archivu ministerstva vnitra /dále SAMV/ 8, 1935, s. 7–65), v níž nejen pojednal o činnosti archivu za vedení svého předchůdce a podal charakteristiku tohoto období, nýbrž načrtl i stručné dějiny archivu od nejstarší doby. Patří mu zásluha, že byl první po Klauserovi, kdo se dějinami archivu zabýval. Přes svůj poměrně nevelký rozsah, byla to práce objevná; objevují se v ní mezi jiným poprvé jména pracovníků archivů, o jejichž existenci dosud nikdo nic nevěděl.

Po ní následovala studie *Archiv ministerstva vnitra a vědecké bádání* (SAMV 9, 1936, s. 7–53), v níž pojednal o poměru místodržitelského archivu za ředitelování K. Köpla (v letech 1884–1918) k bádání a k badatelské veřejnosti s uvedením jmen badatelů a jejich prací založených na pramenech z tohoto archivu. Ale nejednalo se pouze o soukromé badatele, neboť největším uživatelem byl Zemský archiv český, který z něho čerpal prameny pro svou edici *Sněmy české* a pro svou sbírku přepisů. Z toho důvodu je také příspěvkem k osvětlení vzájemných vztahů těchto našich předních archivů.

Avšak při vši úctě k oběma těmto pracem není možno v zájmu objektivnosti a pravdy nepoznamenat, že autor se zde nechal příliš ovlivnit nepřátelským vztahem Václava Novotného a Ladislava Klicmana ke Köplovi a že v důsledku toho hodnotí jeho a Stolbovo období nezaslouženě příliš negativně.

Pokračováním byla studie *Archiv ministerstva vnitra a vědecké bádání II.* (SAMV 10, 1937, s. 9–83), věnovaná období 1919–1935. Je založena mnohem širěji než část první, neboť nepojednává pouze o použití archivu badateli, nýbrž o jeho využívání vůbec, a to i v jiných oblastech. Řečeno moderní terminologií, je to pojednání o komunikativnosti archivu, tj. o tom, jak poskytoval svůj materiál veřejnosti. Přináší nejen statistiku o bádání v archivu, nýbrž i přehled významnější literární produkce, založené na vytěžení pramenů z tohoto archivu. Hovoří zde také o obnovení pořádku a uspořádání archivu a o soupisu archivních fondů, který je zde, jak bylo uvedeno výše, uveřejněn. Píše též o přípravách na podrobnou katalogizaci některých archiv-

ních fondů, o Sborníku archivu ministerstva vnitra (tj. o publikační činnosti archivu), o studiích vzešlých z katalogizačních prací archivu, o soupisu pramenů k některým historickým oblastem nalézajících se v archivu, o poměru archivu k jiným archivům a k vysokým školám, o účasti archivu na kulturních výstavách jakož i o jeho podílu na jazykozpytném a místopisném studiu.

V 11. svazku Sborníku Archivu ministerstva vnitra uveřejnil zprávu o činnosti archivu za tříleté období *Archiv ministerstva vnitra v letech 1935–1937* (1938, s. 7–34) a studii *Jan Hulakovský, archivář pražského guberniálního archivu* (s. 35–62), která je příspěvkem k dějinám archivu v předbřeznové době, pojednávající o zasloužilém jeho pracovníkovi, působícím tam v letech 1830–1852, který byl pro své údajné politické provinění v roce 1848 a pro své vlastenecké smýšlení předčasně penzionován. Tehdy nemohl tušit, že ho za několik let postihne stejný osud.

Dr. Prokeš v těchto pracích uveřejnil v průběhu čtyř let více poznatků o archivu než bylo o něm napsáno za celou jeho dlouhou historii. Ale to byly pouze první kroky. Podle jeho záměru to byly pouze průpravné práce k sepsání rozsáhlého díla o dějinách archivu, které připravoval, ale které již pro nepříznivé okolnosti nestačil napsat.

Dalším z tří hlavních cílů – ne-li hlavním vůbec –, jež si při svém nástupu stanovil, bylo postavení nové archivní budovy. Všechny tři ale spolu úzce souvisely, jako by byly vzájemně propojeny. Uvedení archivu do pořádku bylo první podmínkou, aby ho bylo možno přestěhovat do nové budovy, a na ní zase závisela zamýšlená nová archivní organizace, aby bylo možno zřídit ústřední státní archiv k přijímání a ukládání spisového materiálu od státních úřadů. Bez nové budovy nemohl ústřední archiv vzniknout.

Doba pro návrh na novostavbu archivu nebyla příznivá, protože jednak hospodářská krize nebyla dosud překonána, jednak bylo nutno vzhledem k nebezpečí hrozcímu od hitlerovského Německa věnovat všechny prostředky, které jen bylo možno získat, na obranu státu a opevnění hranic. Ale nepříznivými okolnostmi se nenechal ředitel archivu odradit a s energií sobě vlastní a s nemalou obratností šel za svým cílem a odstraňoval překážku za překážkou. Kladně mohl v jeho prospěch působit příklad čerstvé novostavby Archivu země České, postavené v době nejhlubší hospodářské krize. První krok učinil na jaře roku 1935, kdy požádal ministerstvo vnitra, aby do rozpočtu na příští rok byla zařazena částka na zakoupení pozemku a vypracování projektu. Pro tuto žádost získal podporu ze strany České akademie věd a umění, Královské české společnosti nauk jakož i předních českých historiků. Tyto intervence jakož i pádné důvody, které uváděl, neminuly se účinkem. Zřejmě dovedl získat pro svou myšlenku i příslušné činitele na ministerstvu. V létě 1936 se ministerstvo rozhodlo žádosti vyhovět a novostavbu uskutečnit. Do rozpočtu na rok 1937 byla zařazena příslušná částka a ještě téhož roku byl vyhledán vhodný pozemek v Bubenci a zakoupen za 4,5 milionu Kč. Celkový náklad na stavbu ministerstvo veřejných prací odhadlo na 30 milionů korun a objednalo u pěti předních architektů, jejichž

návrhy byly oceněny při soutěži o novostavbu Archivu země České, předběžné návrhy, z nichž nejvhodnější měl být vzat za podklad definitivního projektu. Archiv pak připravoval pro projektanty příslušné podklady a vypracoval „Zásady stavebního programu pro stavbu nové budovy archivu“. Vyhlídka, že archiv dostane brzy novou archivní budovu, působila jako silný impuls k urychlení pořádacích prací; při přestěhování měl být již v dokonalém pořádku. Ale neblahé události z roku 1938 způsobily zpomalení přípravných prací.

Konečně byly roku 1939 ideové náčrty hotovy a předloženy archivu k posouzení. Z nich si archiv vybral návrh ing. arch. Ferdinanda Fencla jako nejvhodnější, protože podle jeho názoru nejlépe vyhovoval zásadám pro archivní stavby. Ing. arch. Fencel potom vypracoval definitivní projekt. Stavbě se dostalo podpory ze strany ministra vnitra gen. Ježka, po jehož návštěvě v archivu byly přípravné práce urychleny natolik, že ministerstvo veřejných prací oznámilo v březnu 1940, že v měsíci dubnu by bylo již možno zadat hlavní stavební práce. Ale v této chvíli, kdy archiv byl téměř u cíle svého dlouholetého snažení, ministerstvo obchodu zmařilo zahájení stavby tím, že odmítlo povolit pro ni přiděl železa a oceli. V důsledku tohoto odporu, který nezmohly přemoci intervence, musel být výkop základů odložen. Mezitím zasáhla do věci velmi nešťastně Plánovací komise pro hl. město Prahu, která nechtěla připustit stavbu archivní budovy ve vilové bubenečské oblasti, a nabízela ministerstvu vnitra jiná místa, která byla však pro archiv nepřijatelná, protože odporovala zásadám pro archivní stavby. V únoru 1941 komise zamítla definitivně stavební místo v Bubenci a místo toho nabídla místo v Bubnech, které archiv rozhodně odmítl jako naprosto nevhodné pro archivní stavbu. Komise potom určila definitivně pro archiv stavební místo na pankrácké pláni, ale archiv trval na stanovisku, že původní parcela v Bubenci je pro novostavbu nejvhodnější. Tím celá záležitost uvázla a od té doby se již nic nedálo, zejména proto, že dr. Prokeš byl v roce 1942 z funkce ředitele odvolán, takže neměl pouvoir, aby se mohl o věc dále starat. Kromě toho byl stavební ruch v těch letech silně omezen ve prospěch válečného úsilí říše. Po osvobození v květnu 1945 dr. Prokeš byl sesazen podruhé, takže mu byla definitivně odňata možnost, aby se mohl o stavbu starat. A ti, kteří přišli po něm, o připravované stavbě nevěděli a z nevědomosti nechali věc padnout. A pokud jim byly plány na stavbu známy, i tak dali přednost organizování našeho archivnictví a úsilí o zřízení Národního archivu. Tímto způsobem došlo k zmaření celé stavby, která byla již tak blízko svému uskutečnění a která by nepochybně korunovala Prokešovo životní dílo. Ale i tak, i když ne-realizována, představuje v každém případě jeho velký výkon, ale také velkou tragédii.²⁸

Nová archivní budova byla bezpodmínečnou podmínkou k tomu, aby mohl být zřízen Ústřední státní archiv, který měl být podle Prokešových představ úhelným kamenem budoucí archivní organizace v našem státě. Souběžně s úsilím o její uskutečnění vyvíjel snahu o vypracování osnovy archivního zákona, jímž by byla zajištěna potřebná péče o ochranu písemných památek, která byla pro nedostatek legislativní úpravy dosud velmi nedokonalá, a zároveň aby byl položen základ k organizaci

našeho archivnictví. To byl třetí prioritní bod jeho programu. Jak je známo, a jak bylo již naznačeno, o této otázce se jednalo již od převratu, avšak dosud bezvysledně. Ministerstvo školství a národní osvěty předložilo návrh archivního zákona v roce 1923, který však pro neshody s ministerstvem vnitra nebyl přijat, a tak otázka archivní organizace zůstávala ke škodě našeho archivnictví stále otevřenou, přestože její vyřešení se v odborných kruzích považovalo za velmi naléhavé.²⁹

Je pozoruhodné, že dr. Prokeš měl na otázku archivní organizace celkem vyhraněný názor již v mladém věku,³⁰ který pak zastával i po patnácti letech jako ředitel archivu a kdy v této vysoké funkci zasáhl do této věci velmi pronikavě a převzal za ni velký díl odpovědnosti. Podle jeho názoru archivní zákon měl v první řadě zabezpečit ochranu písemných památek, a to bez rozdílu, zda jsou chovány v archivech nebo mimo ně, kdežto otázku organizace (pro niž ztroskotal návrh z roku 1923) kladl až na druhé místo, a to na rozdíl od Václava Vojtíška, který archivní organizaci považoval za prioritní. Své představy o zákonné úpravě ochrany písemných památek a organizace archivnictví vyložil v přednášce na I. sjezdu čs. historiků 3. května 1937.³¹ Zároveň učinil co bylo možno, aby jeho názor byl přijat v rozhodujících kruzích a aby se upustilo od původního záměru zahrnout ochranu písemných památek do připravovaného všeobecného zákona památkového.

Velká zásluha na tom, že se znovu začalo jednat o přípravě archivního zákona, náležela ministerstvu pro sjednocení zákonů a organizaci správy, jemuž byla vládním usnesením přikázána úprava sporných kompetenčních případů mezi ministerstvy. Toto ministerstvo vypracovalo v únoru 1935 nástin osnovy zákona upravujícího spornou kompetenci v archivních záležitostech. Dr. Prokeš využil se souhlasem ministerstva vnitra této příležitosti k podání návrhu, aby byl vypracován návrh zákona o ochraně písemných památek. Návrh byl přijat na poradě zástupců ministerstev pro sjednocení zákonů, vnitra a školství. Na ní bylo usneseno, aby archivní odborníci – za ministerstvo vnitra dr. Prokeš a za ministerstvo školství dr. Morávek – vypracovali ve vzájemné dohodě referentský návrh archivního zákona. To se stalo do června 1935 a návrh byl odevzdán ministerstvu pro sjednocení zákonů, kde se dále na něm pracovalo na poradách mezi jeho autory, zastupujícími ministerstva vnitra a školství, a zástupci jmenovaného ministerstva dr. A. Nermuthem a dr. J. Pražákem. To byla I. redakce zákona. Návrh byl upřesňován a upravován, aby vyhovoval po odborně-archivní i právní stránce. Na poradách vznikaly postupně další redakce osnovy. Dr. Prokeš se snažil práce maximálně urychlovat, neboť si přál, aby definitivní znění osnovy i důvodové zprávy bylo hotovo do konce roku 1936. Ale to se nestalo, protože těžkým onemocněním dr. Prokeše, trvajícím bezmála celý rok, se práce zdržely. Definitivní text osnovy i důvodové zprávy, nazvaný XIII. redakce, byl hotov až v květnu 1938. Tento text byl rozmnožen cyklostylem a rozeslán k připomínkovému řízení a zainteresovaným archivním kruhům pro informaci. Bylo to velké dílo a těžce zrozené, na němž měl dr. Prokeš lví podíl. Avšak pro sudetskou krizi nedošlo k jeho projednání v parlamentu a nedošlo k němu ani po Mnichovu. Ministerstvo pro sjed-

nocení zákonů bylo mezitím koncem roku 1938 zrušeno, aniž došlo před tím k projednání osnovy ústavní cestou.

První část tohoto navrhovaného zákona o písemných památkách a o archivech, jak zněl jeho název, byla věnována ochraně písemných památek. Jeho základní myšlenkou bylo, že všeobecná ochrana písemných památek musí být jeho základnou, z níž by vyrůstala speciální ochrana písemných památek uložených v archivech, tj. archiválií. Jeho účelem bylo zabezpečení písemných památek, které dosud nebyly v archivech uloženy. Část druhá se týkala archivů. V podstatě zachovávala dosavadní archivy (státní, zemské a obecní). Zákon tedy nevytvářel jednotnou archivní organizaci ani správní orgán, který by archivnictví svěřoval ministerstvu vnitra, jemuž měl podléhat nově zřízený ústřední státní archiv (v nějž se měl změnit dosavadní Archiv ministerstva vnitra), který měl mít dvojí funkci, jednak ústředního archivu československého, jednak státního archivu pro Čechy. V hlavních městech zemí, tj. v Brně, Bratislavě a Užhorodu, měly být zřízeny státní archivy pro ukládání písemností státních úřadů. Rovněž tam měly být zřízeny zemské archivy. Zákon také zaváděl orgány odborného dozoru nad ochranou písemných památek, jimiž byli archivní inspektoři a archivní dopisovatelé, podřízené ministerstvu školství. Zákon také zřizoval státní archivní radu jako poradní orgán ve věci ochrany písemných památek a archivů, a přiřleňoval ji k ministerstvu školství. Celkem vzato, zákon představoval kompromis mezi ministerstvy vnitra a školství. Tudíž byl nekonfliktní, nikomu nic nebral, nikoho nepoškozoval, nezrušil žádný archiv a v podstatě zachovával dosavadní organizační stav.

Státoprávní změny, jež nastaly v důsledku Mnichova, a následná okupace 15. března 1939 a zřízení tzv. protektorátu změnily dosavadní organizaci státní správy, z níž osnova vycházela. Proto byla znovu přepracována a tak vznikla XIV. redakce, která přinášela jednak změny formální, jednak změny hlubší. Nejdůležitější změna byla v tom, že veškerou kompetenci v oboru archivnictví převáděla na ministerstvo vnitra, jemuž měla být podřízena i státní archivní rada. V jeho oboru se měl zřídit Národní archiv jakožto ústřední státní archiv, v jehož čele měl být generální státní archivář.³²

Protože parlament již neexistoval, osnova nemohla být schválena jako zákon, nýbrž pouze jako vládní nařízení. Nyní, kdy podepsání bylo již jen otázkou času, dr. Prokeš od věci ustoupil. Neměl zájem na zkomolení osnovy v protektorátní úpravě. Kromě toho by musela být ještě upravena, aby naše archivnictví bylo přizpůsobeno archivnictví říšskému.

Dr. Prokeš také podal, pod dojmem změn, které nastaly po Mnichovu, v listopadu 1938 návrh České národní radě na organizaci archivnictví, na značnou koncentraci (jakou v osnově archivního zákona nikdy nenavrhoval) s cílem dosáhnout značných úspor. Na rozdíl od zmíněné osnovy navrhl zde spojení archivů a vlastně vytvoření jednotné archivní organizace.³³ Je pozoruhodné, jak pod vlivem nových skutečností

změnil své názory, a že použil této mimořádní cesty. K jednání o tomto návrhu nedošlo a zřízením protektorátu se stal bezpředmětným.

Za poměrně krátkou dobu ředitelování dr. Prokeše bylo díky jeho cílevědomému úsilí vykonáno pro uspořádání archivu více než za celá desetiletí předtím. Přitom pouze polovinu tohoto období lze považovat za regulérní v pravém slova smyslu, neboť druhá byla naplněna mimořádnými úkoly, namnoze rušícími dosavadní pořádek i pracovní program. Dělitkem byly důsledky Mnichova a německá okupace v březnu 1939. Tyto události měly pro archiv neblahé důsledky, neboť přerušily, popř. zpomalily hlavní práce. Naproti tomu mu přibyly mimořádné úkoly podobně jako tomu bylo v popřevratové době, jenže jich bylo mnohem více. Především archivu připadla spisová rozluka se státy, které se zmocnily našeho pohraničního území. Po Mnichovu se náš stát ocitl vůči nim ve stejném postavení jako po převratu Rakousko vůči Československé republice a nástupnickým státům. Od poloviny října 1938 se činnost archivu soustředila především na jednání o spisové rozluce s Německem a Polskem. Pro tuto záležitost byla u ministerstva vnitra zřízena delimitační komise V., jejímž místopředsedou byl jmenován dr. Prokeš, ve skutečnosti ji však vedl. Po odpadnutí Slovenska byla zřízena delimitační komise VII. pro spisovou rozluku se Slovenskem a Maďarskem. V roce 1939 si říšský protektor vynutil tzv. odčinění archivní a spisové rozluky s Rakouskem provedené podle Pražské úmluvy z roku 1920. Na české straně byla zřízena k provedení tohoto úkolu česká archivní komise, která sídlila v archivu a jejímž předsedou byl dr. Prokeš, na německé straně německá archivní komise. Tyto komise jednaly o vydání archivního a spisového materiálu převzatého na základě jmenované úmluvy od Rakouska německé straně.

V březnu 1939 archiv převzal z rozhodnutí předsednictva vlády a prezidia ministerstva vnitra od ministerstva zahraničních věcí Ruský zahraniční historický archiv, k němuž byly přičleněny Ukrajinský kabinet a Běloruský archiv. Ruský zahraniční historický archiv byl organizačně začleněn do archivu jako jeho oddělení 2. Od zrušeného ministerstva zahraničních věcí archiv převzal po 15. březnu 1939 jeho tiskový archiv, který tvořil jeho oddělení 3. V souvislosti s prokazováním původu podle norimberských zákonů bylo vytvořeno oddělení pro opatřování rodových dokladů (odd. 4). Úkolem rovněž nově vzniklého oddělení 5, nazvaného spisová komise, bylo provádět spisovou rozluku se státy, k nimž byla po Mnichově připojena část území naší republiky, se Slovenskem a hlavně s Německem. Vlastní archivní agenda i s archivními fondy byla přikázána oddělení 1.

Přes chronický nedostatek místa převzal archiv velké množství spisového materiálu od ústředních úřadů, i od nižších úřadů politické a finanční správy. Dokončen byl i svoz registratur krajských úřadů. Po kvantitativní stránce největším přírůstkem byly registratury krajských a okresních soudů z doby před rokem 1870, které archiv převzal na naléhání ministerstva spravedlnosti a se souhlasem prezidia ministerstva vnitra. Přijetí tak ohromného množství materiálu bylo umožněno tím, že archiv získal dvě další budovy.

V roce 1939 se tedy činnost archivu velmi rozšířila o nové úkoly vyplývající ze státoprávních změn, a to se projevilo přičleněním nebo vybudováním nových oddělení. Působnost archivu se rozšířila o nové obory a v důsledku toho nastaly pronikavé změny, které podstatnou měrou změnily jeho dřívější poměrně jednoduchou strukturu v dosti složitý organismus, v němž původní jádro – vlastní archiv – tvořilo jen jeho menší část. Archiv prodělal během roku 1939 změny tak pronikavé, že za celá staletí takových nedoznal. Mimořádné rozmnožení úkolů archivu si vynutilo novou organizaci, která mu vtiskla zcela rozdílný charakter oproti normálním dobám. Tato organizace byla dílem dr. Prokeše. Díky jeho organizačním schopnostem archiv mimořádné úkoly zvládl. Důsledkem nových úkolů byly i pronikavé personální změny a podstatné rozmnožení personálního stavu, který vzrostl sedminásobně, v jednu chvíli až na 300 osob. V archivu nalezlo pracovní příležitost mnoho pracovníků zrušených ministerstev a zrušené československé armády a tím si archiv získal zásluhy i po sociální stránce.

Dr. Prokešovi osud nedopřál, aby mohl dovést až do konce program, který si vytkl, a dokončit archivní dílo. Jeho vedoucí role byla náhle ukončena v souvislosti s ovládnutím vyšších míst ve státní správě okupanty, kterým se jednalo zejména o ovládnutí ministerstva vnitra. Od poloviny roku 1942 vedoucí místa na tomto ministerstvu byla obsazována referenty z Úřadu říšského protektora. V rámci této poněmčovací akce byl výnosem prezidia ministerstva vnitra ze dne 29. srpna 1942 jmenován komisařským vedoucím Archivu ministerstva vnitra archivní referent Úřadu říšského protektora dr. Oskar Horst Swientek a dosavadní ředitel byl jmenován jeho zástupcem.³⁴ Dr. Prokeš se potom stáhl do pozadí, do záležitostí vedení archivu nezasahoval a nanejvýš vystupoval jako vedoucí oddělení 1a. Funkce zástupce komisařského vedoucího zůstala pro něho pouhou formalitou, jako zástupce nevystupoval, natož aby se snažil uplatnit se v ní. Spíše opak je pravdou. V období po svém sesazení býval často churav (trpěl nervovou chorobou a depresi).

Jaroslav Prokeš stál v čele archivu pouze osm let. V životě archivu tak starobylého je to krátká doba. Přesto je to jedno z nejvýznamnějších období v jeho dějinách, vyznačujících se intenzívním úsilím o povznesení archivu ve všech směrech činnosti a o odstranění nedostatků a nešvarů zděděných z dřívějších dob. Hlavní směr činnosti byl zaměřen tam, kde byly dosud jeho největší nedostatky: na uspořádání a evidenci archivního materiálu. Dva další hlavní cíle, které si dr. Prokeš stanovil, novostavbu archivu a archivní zákon, který by určil organizaci archivnictví v našem státě, byly již blízko svého uskutečnění. Archivní zákon byl již hotov a se stavbou archivní budovy se mohlo začít kdykoli, ale nepřítel válečné doby tomu bránila. Nezbyvalo než vyčkávat konce války a svobody. A když ten toužebně očekávaný okamžik nastal, postihla dr. Prokeše zcela neočekávaně pohroma a začalo se odvíjet drama jeho posledního, tragického období života.

Jak již bylo řečeno, dr. Prokeš po odvolání z vedoucí funkce ustoupil do pozadí, ale mravní odpovědnosti za osud archivu a jeho zaměstnanců se nezříkal a snažil se,

pokud to bylo v jeho silách, uchránit ho od škod a ztrát. Byla to i pro něho těžká doba, neboť byl nucen vycházet nějakým způsobem s německými nadřízenými. Mnohá z jeho častějších onemocnění byla fingována, jen aby se vyhnul nepříjemnému setkání s nimi. V těch letech se také účastnil aktivně domácího odboje.

Toužebně očekávaná chvíle osvobození mu nepřinesla návrat na ředitelské místo, kterého ho okupanti zbavili. Naopak, přinesla mu nečekaný úder a nastala nejkrušnější doba jeho života. Byl sesazen podruhé. Je pravděpodobné, že se ujal vedení archivu již ve dnech Pražského povstání. Ale dne 10. května se dostavil do archivu univ. prof. dr. Josef Borovička a sdělil mu, že Česká národní rada ho pověřila rozhodnutím z 5. května zajištěním a prozatímní správou Archivu ministerstva vnitra a zároveň převzal od něho správu archivu, jak to prof. Borovička oznámil téhož dne prezidiu ministerstva vnitra. Postavil je tedy před hotovou věc a prezidium se s tím kupodivu spokojilo. Důvody tohoto rozhodnutí České národní rady nebyly uvedeny.

Ve věci této revoluční a zcela ojedinělé výměny ve vedení archivu existuje několik záhadných a dodnes neobjasněných skutečností. Především v registratuře České národní rady neexistuje žádný doklad o tom, že by o této věci jednala (popřípadě na čí popud) nebo záznam o příslušném usnesení či o vydání nějakého dekretu či dokonce jeho koncept nebo kopie. A jestliže takový dekret prof. Borovička skutečně od národní rady dostal, proč ho nepředložil přímo prezidiu ministerstva vnitra, popřípadě proč ho nezaslala národní rada? Zdá se, že ani její předseda profesor Albert Pražák nebyl o věci řádně informován a že ani nevěděl, že se jedná o dr. Prokeše, protože mu poslal blahopřání k nedávným padesátinám. Stejně blahopřání mu poslala i Česká národní rada dne 13. ledna. Kdyby ho považovali za osobu kompromitovanou z národního hlediska, sotva by mu takové blahopřání poslali. Nehledě k tomu, že neexistuje v úředních spisech žádný doklad o rozhodnutí České národní rady, je dosti nápadné, že národní rada o něm nevyrozuměla ministerstvo vnitra. Kromě toho Česká národní rada neměla v správních záležitostech žádnou výkonnou moc. Přesto však prezidium ministerstva vnitra toto rozhodnutí respektovalo, proto zůstávalo v platnosti, i když Česká národní rada skončila svou činnost dnem 1. června 1945.

Je nanejvýš pravděpodobné, že konspirace proti dr. Prokešovi byla připravována již delší dobu před koncem války, byla však dobře utajena. Nejprve bylo třeba odstranit ho z vedoucího místa v archivu, což se za využití revoluční situace podařilo neobyčejně snadno, a potom bylo nutno nalézt dodatečně důkazy o jeho provinění, aby se tomuto kroku dodalo zdání legitimacy. Přitom presumpce neviny, jak je obvyklé u civilizovaných států, vůbec nebyla vzata v úvahu. Podle této zásady postup proti němu měl být obrácený; teprve až po dokázání viny měly být vyvozeny služební důsledky. Ale to se nestalo. Žalující strana začala s velkou horlivostí shánět svědectví proti dr. Prokešovi, jež měla prokázat jeho provinění. Některá z nich byla velmi nicotná a jako důkazní materiál vlastně bezcenná. Dr. Prokeš se pochopitelně bránil, o svou čest a existenci bojoval a pochopitelně si opatřoval vyjádření svědčící v jeho prospěch.

V důsledku toho se archiv i zainteresované archivní kruhy rozdělily na dva protichůdné tábory, jejichž příslušníci vydávali svědectví pro i proti. Z politického hlediska vzato, nelze přehlédnout skutečnost, že proti dr. Prokešovi se postavilo dosti široké spektrum nepřátel, v němž se spojovala krajní levice (dr. Pachta, dr. Čejchan) s demokratickým středem (prof. Borovička, prof. Vojtíšek). Jejich motivy byly různé a většinou skryté. Velkou, ba snad hlavní roli hrála závist nad Prokešovými úspěchy, aniž se bralo v úvahu, že byly dílem jeho talentu a neúporné píce. Jeho služební postup, pro nějž byl závistníky nazýván kariéristou, byl zcela normální, urychlený snad šťastnou náhodou. Z některých podřízených pracovníků, kteří se v archivní službě příliš neuplatnili, se stali rázem žalobci, kteří si tímto způsobem kompenzovali svůj pocit méněcennosti a od změny ve vedení archivu si slibovali zlepšení svého postavení. Nejradikálněji proti němu vystupoval pracovník, který ani neměl archivní vzdělání a do archivu byl přijat politickou protekcí, nebyl schopen něco publikovat z oboru a po pracovní stránce byl nejméně platný.

Jediný, kdo měl jasný a neosobní cíl, byl hlavní osnovatel a hlava protiprokešovské akce, profesor Josef Borovička, bývalý archivář Českého zemského archivu. Jemu se nepodařilo po převratu v roce 1918 uskutečnit myšlenku Národního archivu, jejímž byl autorem. Nyní se domníval, že revoluční doba po osvobození od okupace nepodobná oné po převratu v roce 1918, je vhodná k tomu, aby se o to pokusil podruhé. Také se domníval – ostatně zcela mylně, jak se mělo záhy ukázat – že ředitel Archivu ministerstva vnitra by byl hlavní překážkou zřízení Národního archivu. Není vyloučeno, že by s ní nesouhlasil ani tentokrát, ale hlavní překážkou by v žádném případě nebyl. V roce 1945 byla přece jen poněkud jiná situace než v roce 1918. Mezitím dr. Prokeš přišel s myšlenkou ústředního státního archivu. Rozdíl mezi ním a Národním archivem nebyl zase tak propastný, aby ho nebylo možno vyřešit nějakým kompromisem. Ostatně podle poslední redakce návrhu archivního zákona měl být zřízen Národní archiv (a nikoli Ústřední státní archiv), a protože lze předpokládat, že jako spoluautor původní osnovy měl na ní účast, není vyloučeno, že změnil v té věci názor a že s myšlenkou Národního archivu vyslovil nakonec souhlas. V tom případě by tažení proti němu bylo úplně zbytečné a vyplývalo by z neinformovanosti. Ale zda se skutečně k myšlence Národního archivu přiklonil, objasněno není. Prof. Borovička se, pokud je známo, ani nepokusil domluvit s prof. Prokešem a rozhodl se pevně odstranit ho z cesty.

Podle mého názoru při jeho rozhodování hrála velkou úlohu Francouzská revoluce, jejímiž dějinami se právě zabýval (a skutečně je napsal) a vlastně ji i velmi prožíval. V důležité otázce teroru se přikláněl k názoru těch historiků, kteří ho považovali za nutný a za nezbytný krok pro další vývoj revoluce. Pod vlivem těchto myšlenek se stal archivním revolucionářem, který odstranění či obětování jednoho člověka ve prospěch uskutečnění vznešené myšlenky Národního archivu se snažil srovnat se svým svědomím a přesvědčit sama sebe, že je nezbytné. Jeho životním cílem byl Národní archiv a jeho pohnutky byly nezištné a čistě idealistické jako u Saint-Justa.

Ale po stránce mravní a svědomí to neměl snadné, neboť nelze předpokládat, že by věřil, že by se byl dr. Prokeš nějak provinil proti národní cti, protože nikdo nic takového za celou dobu války nevyšlo. Bylo to zcela absurdní a nikoho taková věc ani nenapadla, protože to prostě nebyla pravda. S tím obviněním se vystoupilo až po osvobození. A ostatně byl často přesvědčován, a to i svými přáteli, že to obvinění je absurdní a nesmyslné.

Závodní rada archivu, v níž měla již tehdy silný vliv krajní levice (předsedou byl dr. Pachta), v dopise z 30. června 1945 udala, že dr. Prokeš projevoval v době druhé republiky i za nacistické okupace nadslužební horlivost vůči Němcům a že s nimi pěstoval soukromé společenské styky, k nimž prý nebyl nucen. Zároveň uváděla, že selhal také po odborné stránce, a navrhla, aby v zájmu očisty státního aparátu byl přeložen do výslužby s poloviční penzí, případně aby byl ihned suspendován z výkonu služby.

Při řízení před závodní radou archivu a ve vyjádření prozatímního správce archivu prof. Borovičky bylo dr. Prokešovi vytýkáno, že projevoval úslužnost a horlivost vůči Němcům, a uváděly se některé konkrétní případy, které s odstupem času připadají jako nepodstatné, ba malicherné. Byla to však udání pracovníků archivu, zejména dr. Čejchana. Jako velká záminka proti němu se využila oslava padesátých narozenin, kterou uspořádal právě z vojenské služby se navrátilší komisařský vedoucí archivu dr. Swientek. Na ní se přirozeně hovořilo německy, protože to byla tehdy úřední řeč. Dr. Prokeš na závěr Swientkovi poděkoval německy krátkým (asi pětiminutovým) nepřipraveným, improvizovaným projevem, v němž silně zadrhoval. Jedním bodem žaloby bylo pak tvrzení, že děkoval Swientkovi přátelským způsobem. Naproti tomu jiní účastníci slavnosti, o jejichž serióznosti a morálním měřítku nebylo pochyb, neshledali na této řeči nic závadného. Sotva lze předpokládat, že by se chtěl dr. Prokeš veřejně kompromitovat na samém závěru války před tváří tolika osob, z nichž některé mohl považovat za skryté nepřátele. Jestliže se žalobci chytali i takovéto pochybné záminky, svědčí to nejen o jejich naprostém nedostatku smyslu pro fair play, ale i o nedostatku skutečných argumentů.

Po odborné stránce mu prof. Borovička vytýkal, že se nepostaral o vhodné umístění archivu a archiválií a že v nevhodných místnostech budovy ve Valdštejnské ulici hnily a plesnivěly vzácné památky ze 14. až 19. století; že ve snaze udržet v archivu fond Česká dvorská kancelář odevzdal Němcům fondy Lužické, Kladské a Slezské spisy (což nebyla pravda, neboť Němci při provádění archivní rozluky postupovali podle určitých zásad, a dr. Prokeš jim neměl co nabízet výměnou, ježto si stejně mohli vzít, co chtěli). Dále mu vytýkal, že archivní práce nebyla za něho řádně organizována, že vládl pracovní zmatek, že nebyla účelná dělba a kontrola práce ani řádná evidence archiválií. Že trpěl, aby referenti zpracovávali archivní fondy jedinečně pro své soukromé práce, přičemž docházelo k nepořádkům vyňatých archiválií a k jejich dočasným ztrátám. Že z prestižních důvodů přebíral do archivu stále nové a nové úkoly, které mnohdy ani nesouvisely s vlastním archivnictvím a že soustřeďoval do

archivu co nejvíce písemností nejrůznějšího druhu, přestože se tento materiál nedal archivářsky centrálně zvládnout a ani vhodně umístit. Že nákupy pro knihovnu nebyly prováděny účelně, že v roce 1937 nebyla využita nabídka Společnosti pro hospodářské a kulturní styky se SSSR, že velká část knih nebyla signována a zařazena. Že se nepostaral o jednotné směrnice pro skartace u jednotlivých úřadů a že sám v některých případech skartaci provedl neodborně. Že má vinu na tom, že byla nedbale provedena archivní rozluka z roku 1920, že spisy české kanceláře a české komory ze 16. a 17. století byly předávány jen podle fascikulů. (Byla tedy proti němu vytažena věc 25 let stará!) Že nutil konceptní úředníky, aby museli na úkor svých odborně vědeckých úkolů vykonávat manuální a podřadné kancelářské práce, zatímco naopak kancelářskému úředníku svěřoval i skartační práce.

Dr. Prokeš na svou obhajobu uváděl, že byl vždy neoblomným Čechem, že vždy věřil ve vítězství české věci, že nikdy nebyl členem žádné organizace pro spolupráci s Němci, že výzvu, aby přistoupil k lize proti bolševismu prostě zahodil, že nucený styk s německými archivními představiteli, zejména s dr. Swientkem a dr. Prochnem, byl pro něho duševním martyriem. Že při příležitosti otevření IX. kursu archivní školy byl vyšetřován gestapem a tímto označen za vysloveného stoupence Benešovy éry. Že v době stále vzrůstajícího německého vlivu chtěl odejít do dočasné výslužby, ale že z pocitu odpovědnosti za budoucnost archivu tak neučinil. Že v zdánlivě beznadějném boji proti německé přesile se snažil uchránit archiv před jeho rozchvácením a jinými škodami, že podporoval soustředování historických registratur do archivu, aby je uchránil před sběrem. Že učinil Archiv ministerstva vnitra útočištěm archivářů, kteří za okupace pozbyli místa (z ministerstva zahraničí, Památníku osvobození, Moravského zemského archivu) a že se snažil udržet pokud možno co nejdéle též legionáře a jiné Němci persekované zaměstnance. Že na požádání velitele Vojenského zeměpisného ústavu ukryl v depotech archivu několik beden a balíků materiálu tohoto ústavu. (Věc se po půl roce prozradila a stala se předmětem vyšetřování a soudního řízení.) Že se mu podařilo spolu s dr. Jenšovským zakrýt stopu po archivu vůdce českých Němců Titta. Že v roce 1940 zastavil svou literární činnost doslovem k vydání českého překladu spisu Pavla Stránského „O státě českém“, v němž nepokrytě zdůraznil vlastenecký význam tohoto díla. Později odmítl příspěvek do aktivistického časopisu. Že v roce 1942 byl zbaven vedení archivu a rozhodujícího vlivu na jeho správu; přitom byl však komisařským vedoucím dr. Swientkem a dr. Prochnem činěn odpovědným na vše, co se jim nelíbilo. Že od počátku války byl v informačním styku s podzemním revolučním hnutím, který zprostředkoval mjr. Ot. Vacek pro gen. Nováka. Od tohoto hnutí měl speciální příkazy pro dobu převratu. Úřední německá nařízení proti českému národu sám ignoroval, obcházel a napomáhal jiným k jejich bojkotu.

Že rozšíření archivu o nové úkoly a oddělení (spisová komise, slovenské archivy, oddělení rodových dokladů) se stalo bez jeho vlastní iniciativy a že byl jako úředník povinen vykonávat dané příkazy. Vzrůst agend i enormní rozšíření osobního

stavu – až na 300 zaměstnanců – způsobil, že nemohl sledovat vyřizování agendy v jednotlivostech a musel se spokojit pouze stanovením vůdčích směrnic. Že opatření České národní rady, jímž byl zbaven správy archivu, spočívalo podle jeho informace na nedorozumění. Prof. Pražák sám prý si neuvědomil, že jde o něho (P.), neboť ho znal jako dobrého Čecha s revolučním smýšlením.

Na doložení své obhajoby předložil řadu písemných svědectví vážených osob, jakými byli univ. prof. J. Dobiáš, prof. Václav Líva, přednosta vojenského archivu dr. F. Šteidler, plukovník gen. štábu J. Fetka, major Ot. Vacek a jiní. Dva významní úředníci ministerstva vnitra dr. Franc a dr. Šulc potvrdili Prokešovu snahu paralyzovat všemožně škodlivé zákroky německého vedení a uchránit v archivu, co se dalo, jakož i jeho radikální protiněmecké stanovisko a odmítavý postoj proti Swientkovi a Prochnovi. Dr. Jaromír Fürst (bývalý přednosta oddělení ministerstva vnitra) potvrdil, že na Prokešovu radu uložil v archivu nejdůležitější mobilizační materiál, který měl být podle německého příkazu zničen. Dr. Rostislav Rajchl z vojenského historického archivu mu vyslovil poděkování za ochranu při ilegální činnosti. MUDr. Adolf Hahn z Berouna dosvědčil, že mu pomohl ve věci rodových dokladů, což bylo pro něho riskantní. Major E. Prát, který za války pracoval v archivu, potvrdil, že dr. Prokeš se úmyslně vyhýbal dr. Swientkovi. Celkem 32 pracovníků se vyslovilo v prospěch dr. Prokeše, ale část konceptních úředníků zaujala stanovisko proti němu.

Stála zde tedy tvrzení proti tvrzení, svědectví proti svědectví. Po jejich celkovém zhodnocení z nich prezidium ministerstva vnitra vyvodilo tento závěr:

„1. Dr. Prokeš udržoval s německými úředníky, které v době nesvobody musel považovat za své představené, mimoslužební styky, prokazoval jim určité úsluhy, které v očích českých zaměstnanců byly nesporně kompromitující.

2. Nelze však tvrdit, že by tím sledoval své vlastní zájmy; za doby okupace se mu nedostalo žádné výhody, ba naopak byl zbaven vedení archivu. Jeho tvrzení, že jeho hlavní snahou bylo ochránit archiv, kde po dlouhá léta pracoval, zdá se velmi pravděpodobným.

3. Z mnoha svědeckých výpovědí a i nepopřené skutečnosti, že byl účasten na revolučním podzemním hnutí, nutno vyvodit, že v době nesvobody zůstal dobrým vlastencem a spolehlivým Čechem. Konkrétní věci ke škodě české národní věci nevyšly najevo.

4. Vylíčené nedostatky v organizaci a uspořádání archivu nelze výhradně přičíst na vrub dr. Prokeše. Opatření budovy a personální vybavení nebylo plně v jeho moci; pokud jde o nedostatečné zaopatření uskladněných archiválií, nutno případné zavinění hledat též u úředníků, pověřených bezprostřední správou depotů.

5. Nesoulad, jakož i názorové rozpory v otázce vedení archivu mezi dr. Prokešem a částí jeho přidělených zaměstnanců, jak vyšly najevo při této příležitosti, jsou, jak se zdá, takové povahy, že jeho další působení v archivu nebude – alespoň pro dohlednou dobu – dobře možné.

6. Celkový výsledek řízení nedává zatím bezpečný podklad pro navrhované prozatímní kárné opatření – suspensi a bylo by proto účelno až do provedení očistné akce nechat dr. Prokeše na dovolené.“³⁶

Zatím řízení nedopadlo pro dr. Prokeše nejhůře, jak o to usilovali jeho nepřátelé, ale bylo zřejmé, že v archivu prozatím zůstat nemůže. Za této víceméně patové situace zasáhl do věci ministr Nosek svým příkazem, aby dr. Prokeš byl přeložen do trvalé výslužby dnem 30. září.³⁷

Je třeba doplnit, že u ministra Noska intervenoval proti dr. Prokešovi ministr Ripka, blízký přítel prof. Borovičky,³⁸ ale jeho zákrok byl zbytečný, resp. přišel pozdě, protože o pensionování bylo již rozhodnuto o několik dní dříve. Pro předčasné pensionování bylo proti dr. Prokešovi použito § 12 vl. nařízení č. 420/1942 ve znění čl. 1 vl. nařízení č. 261/1944, podle něhož mohli být pro zjednodušení správy v době do 31. prosince 1945 dáni z moci úřední do trvalé výslužby také zaměstnanci, aniž splnili podmínky pro přeložení do trvalé výslužby, zejména délku služební doby. Jako výslužné mu bylo přiznáno 80,8 % z pensijní základny 86 520 Kč.³⁹

Souběžně s projednáváním žalob proti němu na ministerstvu vnitra vedlo se proti němu řízení u trestní komise nalézací č. 3 Ústředního národního výboru hl. města Prahy pro přestupek dekretu prezidenta republiky ze dne 27.10.1945, č. 138/45 Sb., tzv. malého retribučního dekretu. Zřejmě toto řízení měl na mysli referent ministerstva vnitra, když navrhl ponechat dr. Prokeše na dovolené až do provedení očistné akce. Žaloba uváděla v podstatě stejné skutečnosti, jak byly již uvedeny výše. V podstatě jejím hlavním bodem byl zmíněná oslava 50. narozenin a styky s německými archivními úředníky. Naproti tomu dr. Prokeš svou obranu rozšířil a k jeho obrannému spisu bylo připojeno i 59 svědeckých výpovědí. Svědek dr. B. Matouš z archivu ministerstva zahraničních věcí dosvědčil, že dr. Prokeš spolu s ním vystavoval na podkladě falešných nebo nedokonalých dokladů protiprávně doklady o árijském původu mnohým židům, kteří tak byli zachráněni před německou perzekucí. Dr. Prokeš také chránil české zaměstnance před pracovním nasazením a dosáhl, že v Archivu ministerstva vnitra bylo oproti jiným obdobným úřadům nasazeno vždy nejmenší procento zaměstnanců. Svědek major Ot. Vacek vypověděl, že dr. Prokeš mu umožňoval jeho schůzky s ilegálními pracovníky, pomáhal mu získávat zprávy a ukrývat materiál i zbraně v prostorách archivu. Tyto zprávy byly dodávány gen. Eliášovi pro zahraničí, později na ústředí ilegální organizace Úvod a sovětskému konzulátu v Praze. Potvrdil, že dr. Prokeš se stal později členem vojenské ilegální skupiny Bartoš a v roce 1943 byl ústředím Úvodu pověřen přípravou záchrany všech archivů v Praze a na bývalém území ČSR pro den převratu. Svědek také potvrdil, že dr. Prokeš umožnil skupině Bartoš navázat styk s ministerstvem železnic, resp. s jeho přípravným revolučním výborem a s technickou skupinou magistrátu a se Zdeňkem Kolovratem. Svědek major Vacek potvrdil, že byl Prokešovou spojkou s ilegálními organizacemi Úvod a Bartoš.

Výsledkem řízení bylo, že trestní komise zprostita dr. Prokeše viny ve všech bodech obžaloby. Její nále z 11. února 1947 zněl takto: „Tím vším má komise za prokázáno, že 1. dr. Prokeš se v době okupace nejen neobohatil, nepovýšil a o povýšení nežádal, nýbrž byl v polovici 1942 na německý rozkaz zbaven místa ředitele archivu ministerstva vnitra, jež mu bylo propůjčeno v polovici r. 1934; 2. Dr. Prokeš projevoval otevřeně své rozhodné protiněmecké smýšlení před celou řadou zaměstnanců, věřil od počátku v úspěšné skončení války a v znovuvybudování republiky; toto přesvědčení veřejně a bez bázně prohlašoval, nabádal k vytrvalosti a sděloval zprávy zahraničního rozhlasu svým spolukolegům a i v úradě (ve filiálce na Hradě) a o zprávách se spolukolegy denně hovořil; 3. Dr. Prokeš pomáhal českým lidem, kde mohl. Opatřoval bez ohledu na své osobní nebezpečí árijská prohlášení Židům na podkladě falešných nebo neúplných dokladů, ač nebyl k tomu kompetentní, zachraňoval zaměstnance před Němci, odvracel od českých lidí možnost německé persekuce, umožňoval svým zaměstnancům ilegální činnost a v ní je podporoval atd.; 4. Dr. Prokeš chránil účinně kulturní statky české před rozchvácením nebo zničením, které bylo v německém programu (např. úspěšný boj Prokšův proti německému diktátu, aby byly vydány říši české archiválie, ukrytí důležitého materiálu zeměpisného vojenského ústavu před Němci atd.); 5. Dr. Prokeš byl spojkou ilegální organizace ústředí Úvodu a členem ilegální vojenské organizace Bartoš, pověřeným speciálním úkolem, a to členem činným a plněhodnotným.

Vzhledem k tomu zprošťuje komise obviněného viny z přestupku proti národní cti podle dekretu presidenta republiky č. 138/1945 Sb., odst. 10.“

Dr. Prokeš byl tedy očištěn a zproštěn obvinění ve všech bodech. Jeho žalobci a nepřátelé docílili pravého opaku. Místo aby byl odsouzen a ponížen, místo toho, aby jeho odsouzením byla dodána legálnost jeho odstranění a předčasnému penzionování, nále z komise vyzněl spíše jako jeho oslava. Bohužel ale tento příznivý výsledek neměl praktické důsledky. V každém právním státě by znamenal plnou rehabilitaci a návrat do dřívější funkce s omluvou. Ale to se nestalo ani u ministerstva vnitra, ani u univerzity. Křivda trvala i dále. Dne 11. března 1947 poslal opis nálezu trestní nalézací komisi děkanství filozofické fakulty se žádostí, aby byla obnovena jeho profesura.⁴¹ Děkanství na tuto žádost neodpovědělo, což odporovalo zvyklosti ve státní správě vžitě, že totiž na každé podání se má odpovědět, i obecné slušnosti. Ponechalo ji prostě ležet bez vyřízení. Staroslavné Karlovo učení se v tomto případě zachovalo vůči jednomu ze svých učitelů nepěkně. Jak postup ministerstva vnitra, které má být záštitou práva ve státě, tak i univerzity jsou dokladem toho, jak právo bylo v naší republice, jež si přisvojovala název demokratická, porušováno již v době před únorovým převratem.

Ačkoli tedy dr. Prokeš byl očištěn po právní a po morální stránce, nemělo to pro něj žádné praktické důsledky. Spravedlnosti se mu nedostalo a návrat do archivu a na univerzitu byl mu odepřen a tím i k práci, kterou miloval nadevšecko, pro niž žil a která byla pro něho, kromě rodiny, vším. Zejména mu šlo o to, aby mohl uskutečnit

novostavbu archivu, jejíž realizace se zdála být nablízku. Vyřazení z činnosti v pouhých padesáti letech života, tedy ve věku plném tvůrčích sil, znamenalo pro muže tak činorodého velké utrpení a těžko se s ním vyrovnával. V této pro něho krušné době nicméně nepodlehł depresi a naopak pracoval velmi intenzivně na dějinách města Prahy. Kromě toho pracoval po nějaký čas pro pražského dětského lékaře MUDr. A. Mikisku, jemuž byl nápomocen při přípravě knihy *Dítě, klenot nejdražší*, k níž napsal i doslov. Z doby nedlouho před koncem jeho života se zachoval doklad o tom, že sháněl zoufale nějaké zaměstnání. Mezi jiným se ucházel o místo knihovníka u národního podniku Československé textilní závody, ale přes vlivnou intervenci je nedostal.⁴²

Dr. Prokeš se netěšil přílišnému zdraví ani v normálních dobách, natožpak v letech po roce 1945, kdy jeho organismus byl oslaben v důsledku perzekuce a útoků vedených proti němu. Po léta trpěl zděděnou zálnudnou chorobou – diabetem – a nervové vypětí, přepracování a psychické otřesy nutně vedly k zhoršení jeho zdravotního stavu. Svě chorobě podlehl předčasně 30. března 1951 ve věku, kdy mohl ještě mnoho vykonat. Padl jako oběť jednak lidské zloby a závisti, jednak ideje Národního archivu, jejíž byl údajně překážkou. Bylo-li tomu vskutku tak, byla to oběť marná, neboť nebyla přijata. Národní archiv se nepodařilo uskutečnit ani napodruhé. Mravní poučení, které z této smutné historie vyplývá, je, že žádný člověk by neměl být obětován za uskutečnění sebevznešenější ideje. Jistou, byť slabou útěchou může být, že pravda nakonec vyjde ve většině případů najevo.

S dr. Prokešem odešla zcela výjimečná osobnost. Nejvíce doplatil na jeho odstranění sám Archiv ministerstva vnitra, zejména tím, že jím připravovaná novostavba archivní budovy nebyla nikdy uskutečněna.

Jeho literární dílo jsme zde sledovali v hlavních rysech až do jeho habilitace (1928), která tvoří určitý jeho předěl. Jak již bylo vzpomenuto výše, v předešlém období se jeho zájem soustřeďoval převážně na náboženské otázky husitského hnutí. Studium traktátové literatury zachované v rukopisech z 15. století bylo obtížné po heuristické i věcné stránce a přitom jeho výsledky nemusely uspokojovat a nemusely odpovídat vynaložené námaze; a dokonce mohly i vyvolat nesouhlas a polemiku (např. s F. M. Bartošem). Po roce 1928 Prokešův zájem o věroučné otázky husitských stran zcela ustupuje do pozadí a obrací se k našim novějším dějinám, přičemž spektrum jeho zájmu se rozšířilo na nejrůznější obory.

Jeho práce z archivnictví a dějin archivu ministerstva vnitra, jež souvisely s jeho touhou po poznání minulosti archivu a o jeho povznesení, byly již zmíněny výše. K nim by bylo možno přiřadit kapitolu *Skartování písemností* v zmíněné publikaci *O našich městech a patrimoniích*. Je to, tuším, první práce v naší literatuře o tomto tématu.

V roce 1934 publikoval *Protokol vyšlé korespondence kanceláře českých direktorů z let 1618 a 1619* (SAMV 8), zachycující 2253 čísel většinou ztracené a přes

svou neúplnost velmi významné korespondence pro poznávání současného dění. Přitom úvod této vzorné edice je přínosem pro naši moderní diplomatiku. K bělohorské tematice vydal menší samostatnou publikaci *Bílá hora, její příčiny a následky* (Praha, 1934). Redigoval sborník vydaný archivem v souvislosti s 300. výročím Valdštejnovy smrti *Doba bělohorská a Albrecht z Valdštejna* a v něm uveřejnil kapitolu *Bílá hora*. Svůj zájem věnoval mimo jiné i dějinám židovského obyvatelstva v Čechách. Neobyčejně bohatý pramenný materiál archivu k této otázce pro období od konce třicetileté války až do 19. století byl podnětem k sepsání rozsáhlé práce *Úřední antisemitismus a pražské ghetto v době pobělohorské. Redukční a extirpační pokusy z let 1679 až 1729*. (Ročenka Společnosti pro dějiny židů 1, 1929), která byla myšlena jako první část většího díla o dějinách pražských židů, v němž populační, sociální a ekonomické poměry židů v Čechách měly být srovnány se situací židů v jiných státech Evropy. Ale tento náročný záměr nebyl uskutečněn. Úvod práce se zabývá situací židů v Praze v letech 1600–1680 a v další části autor pojednává o úsilí městských, zemských a dvorských úřadů o radikální snížení stavu židovské populace až do roku 1729. S touto prací souvisí článek *Soupis pražských židů z roku 1729* (táž ročenka 6, 1932) přinášející na podkladu úředního elaborátu údaje o zaměstnání a o všech druzích obživy obyvatel pražského ghetta. Do tohoto tematického okruhu patří dále práce *Novobydžovské ghetto a tzv. sekta bydžovských israelitů* (tamtéž 8, 1936), která je současně příspěvkem pro poznání českého sektářství.

Podobně jako v případě Jana Žižky a Bílé hory, dr. Prokeš měl ve zvyku reagovat na historická výročí napsáním jeho se týkající práce. Tak k výročí známého selského povstání z roku 1680 napsal studii *K 250. výročí selského boje za restituci předbělohorských poddanských práv a povinností v Čechách* (ČDV 17, 1930; Věstník Českého zemědělského musea /dále VČZM/ 3, 1930), v níž na základě dosavadní literatury nově zhodnotil cíle a význam selského povstání z roku 1680, přiznává mu náboženský charakter a spatřuje v něm částečný pokus o odčinění bělohorské porážky na sociálním poli.

Reagoval i na svatováclavské millenium z roku 1929 tím, že uveřejnil zhodnocující přehledy o svatováclavské literatuře *Literatura o sv. Václavovi I., II., III.* (ČDV 16–17, 1929–1930 a VČZM 2–3, 1929–1930) a *K svatováclavské literatuře jubilejního roku 1929* (ČNM 104, 1930). Uveřejnil také menší článek *Kníže svatý Václav* (ČDV 16, 1929 a VČZM 2, 1929).

Hlavní jeho zájem náležel osmnáctému století a především tereziánské době. Počátkům vlády Marie Terezie je věnován článek *Marie Terezie a přípravy k české korunovaci* (Friedrichův sborník, 1931). Příspěvkem k dějinám cenzury v tereziánském období je článek *Aféra Seibtova r. 1779* (Novotného sborník Českou minulostí, 1929). V souvislosti s blížícím se 150. výročím založení Královské české společnosti nauk začal se obírat jejími dějinami. Uveřejnil nejprve studie *Učená společnost česká a vláda roku 1784* (Jubilejní výroční zpráva KČSN za rok 1934), *Pelclovo datum reorganisace České společnosti* (VKČSN 49, 1935, č. 4) a *K datu vzniku Čes-*

ké společnosti nauk (tamtéž 49, 1935, č. 5). Lze je považovat za přípravné práce, na něž navázalo jeho daleko nejvýznamnější dílo z tematiky 18. století *Počátky České společnosti nauk do konce 18. století. I. (1774–1789)*. (Praha, 1938), které bylo napsáno v souvislosti s uvedeným výročím. Je považováno za jedno z jeho nejlepších děl vůbec. Měl následovat druhý díl, sahající až do roku 1804, ale, bohužel, k jeho sepsání již nedošlo. Neuskutečnil se také jeho záměr napsat na oslavu jubilea Matice české práci *Sto let Matice české*. K tomuto tématu uveřejnil pouze studii *Z těžké doby Matice české 1850–1860* (ČNM 105, 1931), v níž vylíčil pronásledování Matice i Muzea pražskou policií v době Bachovy vlády. Do blízkého tematického okruhu náleží studie *Příspěvky k životu Drahotína barona Villaniho* (ČNM 108, 1934) a *Karel Maria baron Villani* (in: K. M. Villani, Sborník prací, Benešov 1934). Příspěvkem k dějinám napoleonského období je článek *Pražský mírový kongres 1813* (ČNM 112, 1938).

Dr. Prokeš obrátil také pozornost k dějinám českého vojenství od 16. století a v informativní přednášce *Prameny k vojenským dějinám v archivu ministerstva vnitra* (Vojenské rozhledy 16, 1935), v níž upozornil na cenné prameny, jež tento archiv k této tematice chová, a aktivně se zúčastnil práce v Kruhu pro studium čs. dějin vojenských při Vědeckém ústavu vojenském. Z jeho podnětu se nákladem tohoto Kruhu začala vydávat edice *Regesta fondu Militare archivu ministerstva vnitra RČS v Praze*. V publikační řadě Průvodce po bojištích uveřejnil drobné spisy popularizačního charakteru *Bitva na Běhání 1426* (12, 1934), *Bitva pod Vysokou 1142* (18, 1935) a *Bojiště u Loděnice 1179, 1452* (22, 1935). Spolu s I. Honlem uveřejnil drobný spis *Pražský chirurg za třicetileté války* (Praha 1937).

Kromě prací, založených převážně na vytěžení archivních pramenů, publikoval i práce syntetického charakteru, podávající v přehledu obraz celých dějinných období. V roce 1931 vydal *Obrázkové dějiny naší samostatnosti I., II.*, pojednávající o našich dějinách za první světové války, o situaci v zemi i o domácím a zahraničním odboji. Je to jeho nejrozsáhlejší práce vůbec (1194 + LXI stran), určená pro nejširší veřejnost. Do stejné kategorie popularizační historické literatury náleží i jeho dějiny první světové války nazvané *Světová válka 1914–1918* (v VI. dílu publikace *Dvacáté století, Národové a státy*, Praha 1934).

Daleko nejzávažnějším dílem z kategorie prací syntetického charakteru je přehled novějších českých dějin v období 1648–1918, nazvaný *Doba nová 1648–1780* (Československá vlastivěda 4, Dějiny, 1933) a dále *Doba nová (1781–1914)* a *Doba nejnovější 1914–1918* (Československá vlastivěda, Doplněk I., 1934). Je to obsáhlé (přes 400 stran většího formátu) a první přehledné dílo o českých dějinách nové doby, napsané po Denisovi a dovedené nadto až do 28. října 1918. Shrnuje v něm nejen všechny poznatky o této době, jak byly až posud publikovány, nýbrž je doplnil i o poznatky nové, vytěžené vlastním archivním badáním.

S jistou odvahou (protože v oblasti dějin historiografie se vyskytují protichůdné názory a téma je to složité) se vydal na nesnadné pole našeho novodobého a součas-

ného dějepisce. V Československé vlastivědě (10, Osvěta) uveřejnil obsáhlou kapitolu *Literatura dějepisná*, v níž pojednal souhrnně o naší historiografii od osvícenské doby až po současnost.

V melantrišských Dějinách lidstva od pravěku k dnešku, redigovaných Josefem Šustou (sv. 6, 1939), uveřejnil kapitolu *Habsburkové a Hohenzollernové v prvním zápase*, v níž pojednal o německých a rakouských dějinách v období od vlády Karla VI. do konce vlády Josefa II.

Takový je zhruba obraz jeho literárního díla, které nemohlo být na tomto místě probráno zevrubněji. Pro podrobnější poučení je třeba obrátit se na citovanou práci H. Sekyrkové.⁴³ Jeho literární dílo je vsutku velmi rozsáhlé. Kromě zde uvedených i neuvedených prací publikoval řadu novinářských článků, zpráv a recenzí, namnoze velmi pronikavých, jimiž referoval o naší i o zahraniční historické produkci. Sledoval současné dění a reagoval na ně jakož i na různá historická výročí v tisku. Uveřejnil i řadu biografických příspěvků k životním výročím význačných historiků a osob, i nekrologů. Jak již bylo zmíněno, dočasně sám zastavil v roce 1940 svou publikační činnost, protože nechtěl publikovat v době okupace. Obnovil ji až po válce. V roce 1948 vydal obsáhlé dílo (druhé jeho největší co do rozsahu) *Dějiny Prahy I.*, napsané přístupnou formou pro širší veřejnost. V něm vylíčil dějiny hlavního města od nejstarší doby až do roku 1547.⁴⁴ Dílo bylo veřejností přijato se sympatiemi nejen pro svou vnitřní hodnotu, ale také jako projev vítězství ducha nad nepřízní osudu, jako Prokešovo morální vítězství. Napsal ještě druhý díl, ale ten již nebyl vydán.⁴⁵ Dějinami Prahy se bohužel uzavírá předčasně Prokešovo rozsáhlé literární dílo, které čítá 346 titulů.⁴⁶ Je to důstojný epilog jeho celoživotní práce.

POZNÁMKY:

1. Sborník archivních prací 39, 1989, s. 395-465. K článku je připojena cenná bibliografie Prokešových prací.
2. O jeho vztahu k Václavu Novotnému vypovídá velice výmluvně jeho list z 29. prosince 1925 poslaný z Říma za situace, kdy se obával, že snad se ho dotkl svou periodizací českých dějin, jak ji uvedl ve své nedávno vydané knize *Problémy českých dějin*. Tento list měl odstranit eventuální nedorozumění. Dr. Prokeš v něm píše mimo jiné: „Pokud se týče mých *Problémů*, musím Vám, slavný pane profesore, napsati, že by mě nesmírně bolelo, kdybyste se snad cítil dotčen, že jsem se v periodizaci od Vás odchytil. Vzpomínám si zejména na rozmluvu s Vámi r. 1916 (šel jste tehdy z Klementina do Muzea i já Vás doprovázel; mluvili jsme o Denisovi), kdy Jste mi prohlásil by bylo pošetilostí chtít, aby žák doslovně přejímal od svého učitele. A sám Jste mě několikrát káral, že jsem ve své účtě

k Vám nekritický. Víím, že tentokráté jest má odchylka podstatná, ale jak Vás znám, nebudete mi proto zazlívati. Několikráté jsem Vám, slovutný pane profesore, napsal, jak Vás ctím, jak si Vás vážím a jak Vás miluji, Vás jako znamenitého vědce a – byla-li by gradace vůbec možná – ještě znamenitějšího člověka. S mé strany poměr k Vám jest týž, jako když jsem vycházel z university; týž cit lásky a úcty mě poutá k Vám a nemůže být ničeho na světě, aby mě donutilo ochladnouti ve svých citech k Vám, natož pak dokonce postavití se proti Vám. A budu šťasten, zachováte-li mi i nadále své vzácné přátelství a náklonnost ke mně, již Jste mi až dosud prokazoval.“ Archiv Univerzity Karlovy (dále jen AUK), Pozůstalost J. Prokeše, inv. č. 56, k. 7.

3. Jeho náladu vystihuje případně jeho dopis profesorovi Novotnému ze 7. srpna 1918, v němž píše: „Mám totiž někdy chvíle, kdy bych chtěl jítí z Berouna za každou cenu, byť bych se i do Prahy nedostal a v hlavě straší řada témat, jež bych chtěl pracovati. Strašně mě nyní tato chůze kol horké kaše mrzí, když z toho kouká jen ten kus chleba. Ale pro vědeckou práci nic. Byl bych tak rád, kdybych se do Prahy dostal. Tu a tam smolím politicko-historické články do krajinského berounského časopisu (Nové Proudý), jež jsem též pomáhal krátce před prázdninami zakládati.“ (Tamtéž.) O osvětové Prokešově činnosti v Berouně viz Sekyrková, Milada: c. d., s. 401.
4. Žádost o její vyřízení. Státní ústřední archiv v Praze (dále jen SÚA), fond Prezidium ministerstva vnitra (dále jen PMV) 1919–1924, sign. II K 21. Kanc., k. 24.
5. Prokeš, Jaroslav: Archiv ministerstva v letech 1918–1934. Sborník Archivu ministerstva vnitra (dále SAMV) 8, Praha 1935, s. 34 a násl.
6. 3. srpen 1920, Klicman Prokešovi: „In puncto archivní školy trvám na svém stanovisku; nelituji, že Letošník a Roubík do ní chodí, ale lituji velice, že jste mne Vy a Dostál neuposlechli. Obtíže s tím spojené cítím nejvíce já sám, a přece ani dost málo jich nelituji. Já měl na zřeteli prospěch Vás obou, i prospěch archivu, a kdybyste mne poslechli a chodili alespoň jako hospitanti do 2. ročníku, vítal bych to s velkou radostí. Myslím, že znám poměry a vidím dále do budoucnosti, myslím, že už snad nahlížíte, že nejsem žádným Vaším 'dědičným nepřítelem', nýbrž že to s Vámi dobře myslím. A právě proto – ceterum autem censeo – uvažujte v Jičíně dobře, co jsem v tomto odstavci napsal, a buďte ujistěn, že nebudete litovati, poslechnete-li mé rady. Já byl také dost starý kocour, když jsem šel do Vídně, a přece jsem se nestyděl začínat tam od kašičky.“ AUK, Pozůstalost J. Prokeše, inv. č. 56, k. 8.
7. 3. srpen 1920, Novotný Prokešovi: „Co se týče Vašeho poměru ke Klicmanovi, není mi to příjemné... neberu Klicmana do ochrany, ač je to můj opravdu dobrý přítel. Nejste zcela bez viny na tom, jak se ten poměr vytvářel. Myslím, že bylo největší chybou Vaše přilnutí k Opočenskému, který donedávna byl obdivovate-

lem a nohsledem Šustovým a Pekařovým a nepřestal jím býti ani nyní. Šustovi záleží na tom, aby byl Klicman zostuzen před celým světem.“ (Tamtéž.)

8. 4. březen 1921, Prokeš Novotnému: Nejprve o tom, že měl dosti prudký konflikt s Klicmanem, ale že věc se urovnala a Klicman prohlásil, „že mě považuje za svého nástupce v úřadě. I když tento slib jest problematický, poněvadž nelze předvídati, co se v příštích letech stane, přece bude mé postavení lepší, zejména můj osobní poměr k p. ministerskému radovi. Mám upřímnou vůli také vyjítí mu, pokud mi bude možno, vstříc a po dobrém pracovati na odstranění některých zlořádů, které z režimu dřívějšího v našem archivu trvají.“ (Tamtéž.)
9. SÚA, fond Archivní registratura (dále jen AR) 1918–1934, sign. IX/2, k. 137, osobní spis.
10. 31. březen 1922, Klicman Prokešovi: „Výsledek [ministrovny návštěvy] byl, že vyžaduje toho zájem státní, národní i reputace ministerstva vnitra, aby nový seznam míst byl co nejdříve hotov a vytištěn, a následkem toho že náš archiv musí práci svou co nejdříve dokončiti. V důsledku striktního rozkazu musím provésti celou řadu opatření. Jest mi líto, že jedním budete do jisté míry postižen také i Vy. Připravte se na to, že se musíte v nejbližších dnech do Prahy vrátiti. Co nedokončíte teď, doděláte na podzim. Zájem archivu vyžaduje, abychom ukázali, že jsme v čas potřeby na výši situace.“ AUK, Pozůstalost J. Prokeše, inv. č. 56, k. 8.
11. O ní Opočenský, Jan: Archivní úmluva republiky Československé s republikou Rakouskou. Časopis archivní školy 1, 1922, s. 51–141; Prokeš, Jaroslav: c. d., s. 44 a násl. Šamberger, Zdeněk: K archivní rozluce po roce 1918 (Z vídeňských vzpomínek docenta Karla Kazbundy). Sborník archivních prací 38, 1988, s. 365–403; týž autor: K archivní rozluce s Rakouskem po roce 1918. Právně historické studie 33, 1993, s. 117–139.
12. 27. únor 1921, Prokeš Novotnému: „Tolik však musím podotknouti, že smlouva uzavřená v květnu loňského roku s Rakušany jest velmi nedokonalá, jak se ukazuje netoliko při archiváliích zdejšího ministerstva vnitra, nýbrž i jinde. Pokud se týče mne, mám za to, že se p. řed. Klicman dopustil těžké chyby tím, že uzavíral smlouvu o archivu, který nikdy neviděl. A ani po uzavření smlouvy, ačkoli tu byl 14 dní, nedal si práci, aby si prohlédl alespoň jediný fascikl, jak vlastně jest zdejší archiv urovnán. Česká dvorská kancelář totiž není uložena samostatně, nýbrž jest spojena s pozdějšími akty vyšlými z české expedice česko-rakouské kanceláře po r. 1749. Velká část těchto posterior pochází z doby Marie Terezie a Josefa II., ale některé z nich zasahují až do dvacátých let minulého století. Indeks, který byl v třicátých letech po velkém skartování, jemuž padla za oběť velká část akt, pořízen v minulém století k aktům české dvorské kanceláře, zaznamenává tato posteriora. Bylo nešťastnou myšlenkou při uzavírání smlouvy položiti nerozbornou hranici 2. květen 1749, poněvadž záležitosti české, třebas

nastala státoprávní změna tak pronikavá, pokračovaly stále tímž tempem a tímž způsobem jako dříve. Vůbec jest těžko v historii hledati mezník, vývoj nemá clonu ani skoků, nikde není možno naléztí přesnou hranici, která by oddělovala světy docela různého charakteru. Po stránce věcné tak i archivální vytvořena zmíněnou smlouvou nepřekročitelná hranice, a to naprosto nešťastně, jak se objevuje frapantně při některých případech. Sem spadá zejména otázka českých lén, která i po zrušení české dvorské kanceláře byla Habsburky propůjčována z české moci královské. Smlouvou budou roztržena akta na př. léna Karlštejnského, část bude v Praze, část ve Vídni. Někde bylo by při doslovném plnění smlouvy roztrhnouti i souvislý akt, když na př. k aktu z r. 1750 jsou založena priora starší a někdy hodně stará (našel jsem v jednom takovém případě priora ze XVI. stol.). Rakušané odvolávají se v takových případech na znění smlouvy a konečně vším právem. Když jsem s Kretschmayrem o této věci mluvil, odpověděl mi, že při sdělávání pražské úmluvy byli si toho vědomi... této věci si byli vědomi Rakušané, kteří těžili z neznalosti archivu min. vnitra (mají nyní prostředek ke kompensacím a kompromisům). Mezi akty čes. dvorské kanceláře jsou totiž (sign. I A1) uložena akta a přímo korespondence Habsburků, týkající se říše, která teprve později byla zařazena do akt české dvorské kanceláře. Některá mohla ovšem pocházeti z čes. dv. kanceláře, ale u mnohých je to vyloučeno (na př. Matyášovy dopisy před r. 1611). Tyto věci by si zde rádi podrželi a nám nezbyvá nic jiného než zmíněná akta jim vydati, abychom dostali pozdější akta o lénech, o hraničních sporech atd. Musíme na takovou kompensaci přistoupiti, poněvadž, jak jsem již řekl, se stanoviska věcného i archiválního bylo by hříchem některé fascikly násilným způsobem vytrhnouti. Snažím se ovšem tuto věc urovnati soukromě, poněvadž se obávám, že by mohlo býti použito jí v Praze proti p. ředit. Klicmanovi, a nevím dobře, jakými argumenty by se bránil.“ AUK, Pozůstalost J. Prokeše, inv. č. 56, k. 8.

13. Postihnout přesně jeho působení ve Vídni není snadné, protože jeho cestovní zprávy se nedochovaly. Víme však, že kromě již zmíněného roku 1920 byl dvakrát ve Vídni asi po 3 měsících v roce 1921, v roce 1922 byl tam v době od 15.1.–9.4. a 20.8.–10.12., v roce 1923 7.–16.1., 22.–28.3. a 8.4.–20.7., v roce 1924 v lednu a 12.10.–31.12. (SÚA, AR 1918–1934, sign. IX/2, k. 137, osobní spis.) V druhé polovině roku 1925 byl ve Vídni 29. listopad 1925. Vídeň. Prokeš Novotnému: „Jsem od konce srpna ve Vídni a dokončuji likvidaci. Zbývá převzítí ještě nějaký díl ze spojené kanceláře česko–rakouské, nevím ještě přesně který. Zatím zabývám se studiem organizace dvor. kanceláře v l. 1749–1848, jednak pro potřebu úřední, t.j. k správnímu urovnání aktů čes. dv. kanceláře v Praze, jednak udělám z toho článek...“ AUK, Pozůstalost J. Prokeše, inv. č. 56, k. 8.

14. Prokeš, Jaroslav: c. d., s. 48.

15. 6. červenec 1923. Ředitelství archivu Prokešovi. AR 1918–1934, sign. IX/2, Prokešův osobní spis.

16. 30. červen 1920. Dr. Klicman Prokešovi, čj. 700/Arch 1920: „Ukládám Vám, abyste se odebral k okresní politické správě do Hradce Králové a tam podrobně ohledal a sepsal zbytky registratury býv. krajského úřadu v Hradci Králové. Zároveň jest Vám věnovat pozornost umístění a opatření této registratury proti vlhku, ohni a krádeži.“ AUK, Pozůstalost J. Prokeše, inv. č. 56, k. 8.
17. 27. únor 1921. Prokeš V. Novotnému: „Třebas jen zběžně mohu se probíratí akty dvorské kanceláře, vidím, že velká část materiálu jest rakouská nebo jest namnoze o mnohých otázkách, které byly řešeny, pouze mlhavé tušení. Není sice pro můj soukromý život žítí zde od své ženy, která jest mi vším, ale na druhé straně vidím, jak se můj horizont rozšiřuje a jak na mnohé otázky díval jsem se z nízkého hlediska.“
3. listopad 1921. Týž témuž: Informuje ho o svých objevech dosud neznámého materiálu ve vídeňských archivech a píše dále: „Je přirozeno, že se z toho materiálu otvírají nové horizonty a získávám nové a nové poznatky, prozatím ovšem jdoucí spíše do šířky než do hloubky, ale to při způsobu naší práce není ani jinak možné. Rezervuji si z tohoto právě moravské konfiskace a dějiny české dvorské kanceláře; prosím tedy, abyste se nezmiňoval před interesenty o těchto věcech. Napsati něco o české kanceláři jsem ostatně morálně nucen, když jsem ji z největší části převzal sám a kromě toho, jak si myslím, bude to pro mne, aspoň, dodatečně, pro archivní službu (pro ty pány, kteří se na nás z výše vídeňského Institutu koukají svrchu) vide titulus national.“ AUK, Pozůstalost J. Prokeše, inv. č. 56, k. 8.
18. V dopise prof. Novotnému z 21. srpna 1919 dal vzácně nahlédnout do svého nitra: „... poněvadž vyznačuji se stálou téměř nespokojeností, která mě provází po každém mém skutku. Ale má nespokojenost neotupuje, nýbrž pohání mě stále dopředu. A proto jsem přesvědčen, že neupadnu nikdy v pesimistickou nečinnost, a zejména ne teď, když smím žítí s bytostí, kterou miluji první svou láskou, láskou silnou a věrnou... Ale v kruhu sladké intimity bude asketická práce radostí, poněvadž moje choť již od dlouhé doby jest do mnohého z mých plánů a mé práce zasvěcena. A našel jsem u ní vždy krásné porozumění pro to, co tvořím. Pro mne manželství nebylo skokem do tmy, nýbrž vytržení z chaotického duševního stavu, v němž jsem se od delší doby ocitl. A očekávám teď, že se plně soustředím jedním směrem bez těkání a tápavosti, kterou jsem se až dosud vyznačoval.“ Tamtéž.
19. Od roku 1932 byl redakčním tajemníkem, od roku 1934 spoluredaktorem Časopisu pro dějiny venkova.
20. AUK, fond Filozofická fakulta Karlovy univerzity (dále jen FFKU), inv. č. 605. – na fakultě měl tyto přednášky: 1928 (letní semestr): Počátky konstitučního života v českých zemích. – 1928/29 (zimní semestr): Československé dějiny za světové války (od atentátu sarajevského do míru Versailleského, St. Germain-

ského a Trianonského. – 1929 (l. s.): Organizace české práce historické a její výsledky za uplynulé desítiletí. – 1929/30 (z. s.): Přehled čs. dějin od nejstarších dob do doby nejnovější. – 1930 (l. s.): Československé dějiny za světové války. (Pokračování.) – 1930/31 (z. s.): 1. Přehled čs. dějin od nejstarších dob do doby nejnovější. 2. Čs. dějiny za světové války. (Dokončení.) – 1931 (l. s.): Čs. dějiny za světové války. (Závěr a literatura.) – 1931/32 (z. s.): 1. Přehled čs. dějin (Povinná přednáška pro posluchače knihovnických kursů.) 2. Dějiny Československé republiky v prvním desítiletí jejího trvání. – 1932 (l. s.): Československé dějiny po třicetileté válce. – 1932/33 (z. s.): Přehled čs. dějin. (Povinná přednáška pro posluchače knihovnických kursů.) – 1933 (l. s.): Nepřednášel. – 1933/34 (z. s.): 1. Dějiny zemědělství a selského stavu v našich zemích. 2. Přehled čs. dějin. (Povinná přednáška pro posluchače knihovnických kursů.) – 1934 (l. s.): Čs. dějiny za světové války (1914 až 1918). – 1934/35 (z. s.): Přehled čs. dějin. (Povinná přednáška pro posluchače knihovnických kursů.) – 1935 (l. s.): České dějiny za prvních Habsburků. – 1935/36 (z. s.): 1. Přehled čs. dějin. (Povinná přednáška pro posluchače knihovnických kursů.) 2. Československá historiografie (od počátku do doby husitské). – 1936 (l. s.): 1. Čs. historiografie. (Prameny k čs. dějinám. Pokračování.) 2. Organizace čsl. práce historické. – 1936/37 (z. s.): Přehled čs. dějin. (Pro posluchače knihovnických kursů.) – 1937 (l. s.): Přehled čsl. dějin od pol. XIV. stol. do doby bělohorské. – 1937/38 (z. s.): 1. Panovník a šlechta v českém státě. 2. Přehled čsl. dějin od doby nejstarší do doby nejnovější. (Vhodné pro posluchače knihovnických kursů.) – 1938 (l. s.): 1. Panovník a šlechta v českém státě. (Pokračování.) 2. Zakládání osad v československých zemích. – 1938/39 (z. s.): 1. Prameny dějin československých. 2. Přehled dějin československých. (Pro posluchače knihovnických kursů.) – 1939 (l. s.): 1. Přehled dějin česko-slovenských. (Pokračování.) 2. Prameny dějin československých. – 1939/40 (z. s.): České dějiny v době tereziánské a josefínské. 2. Přehled českých dějin.

21. SÚA, fond Prezidium ministerské rady (dále jen PMR), sign. 20, čj. 15496/35; AUK, FFKU, inv. č. 605.
22. AUK, Pozůstalost J. Prokeše, inv. č. 56, k. 8.
23. Spisy o jeho úředním postupu jsou v SÚA, PMR 1918-1945, sign. (svazek) 11.
24. AUK, FFKU, inv. č. 605; Prokeš, Jaroslav: c. d., s. 64.
25. SÚA, PMV 1931–1935, sign. VI/M/10.
26. Bergl, Josef: Das Archiv des Ministeriums des Innern in Prag. Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 64, 1926, s. 64. – Beilage für Archiv- und Musealwesen und für Denkmalpflege, s. 40–49, 81–86; Roubík, František: Přehled fondů archivu min. vnitra. In: O našich městech a patrimoniích a správě obecních archivů, red. V. Vojtíšek, Praha 1936 (též zvl. otisk). Dále uveřejnil stručné informace o archivu Klicman, Ladislav: Deset let Česko-

- slovenské republiky. Praha 1928, s. 330–334 a v Časopise českého muzea 25, 1919, s. 175 a v příloze téhož časopisu roč. 26, 1920, Archivnictví a organizace práce historické, s. 50–51; Prokeš, Jaroslav: Zpráva o archivu min. vnitra v l. 1918–1934. Časopis archivní školy (dále ČAŠ) 11, 1933, s. 176–190.
27. Publikován v SAMV, X, 1937, stať Archiv ministerstva vnitra a vědecké bádání, s. 17–31.
 28. Spisy týkající se novostavby jsou v SÚA, AR 1935–1945 I. 2a, též ve zprávách o činnosti archivu, sign. I. 1a. Viz též Prokešova citovaná zpráva v SAMV 11, 1938, s. 26–28; Mlynáriková, Sofie: Otázka výstavby nové archivní budovy. In: 25 let Státního ústředního archivu. Praha 1980, s. 101–105.
 29. Např. Václav Vojtíšek ve významném článku O hlavních problémech československého archivnictví. ČAŠ 11, 1933, s. 3–48, považuje absenci archivní organizace za hlavní příčinu všech nedostatků našeho archivnictví.
 30. Vyjádřil ho roku 1922 ve svých poznámkách k příloze „Archivnictví“ Českého časopisu historického 1920: „... a především nutno se starati, a to naprosto energicky, aby bylo postaráno o archivy soukromé (města, šlechta, ecclesia). Pak teprve bude se moci uvažovati o organizaci státního archivnictví, otázka ta podle mého soudu může počkati, neboť zde nehrozí nikterak periculum in mora...“ AUK, Pozůstalost J. Prokeše, inv. č. 56, k. 8.
 31. V rozšířeném znění publikována v ČAŠ 13–14, 1938, s. 5–38. Některé myšlenky v podstatě opakoval v projevu na VIII. mezinárodním sjezdu historiků konaném v roce 1938 v Curychu „Grundsätzliches über Schutz und Erhaltung der schriftlichen Denkmäler“. (Bulletin of the International Committee of Historical Sciences, 1938.) – Nesouhlasí s Vojtíškovým názorem, že příčinou neutěšeného stavu našeho archivnictví je absence archivní organizace, rozumí se, že jednotné. Podle něho není důvodu, aby nebyly zachovány archivy zřízené po převratu u některých ministerstev a u kanceláře republiky. Na rozdíl od Vojtíška nepočítal se zrušením zemských archivů. Neviděl pro to žádný podstatný důvod ani zvláštní odborný prospěch. Tyto archivy hrály v předpřevratovém archivnictví vůdčí roli a svůj význam neztratily ani v přítomné době. Podle jeho přesvědčení by jejich zrušení bylo velkým ochuzením našeho archivnictví. Znovu zde potvrdil, že není přívržencem myšlenky Národního archivu, to znamená i organizačního sjednocení našeho archivnictví. Podle jeho mínění ideová a organizační jednota našeho archivnictví by se dosáhla jednotnými služebními instrukcemi a řády pro jejich užívání a v neposlední řadě i státní archivní radou, která by vykonávala vrchní dozor nad všemi archivy. V podstatě tedy ponechával v platnosti dosavadní organizační síť archivů pouze s některými rozdíly, především, že hlavní roli přisuzoval ústřednímu státnímu archivu, v nějž by se změnil dosavadní Archiv ministerstva vnitra, nadaný ovšem rozšířenými pravomocemi. Jinak těžiště státní archivní péče i archivního zákona spatřoval v zabezpečení písemných památek.

Hlavní zásady musí být: 1. všeobecná ochrana písemných památek musí být základem archivního zákona; 2. ochrana písemných památek je věcí veřejného zájmu a péče o ni přísluší tudíž státu. Z této všeobecné péče se odvodí speciální ochrana, která by se vztahovala na písemné památky uložené v archivech. Pojem písemné památky bude nutno přesně definovat, aby tato kategorie byla odlišena od písemností vůbec. Bude bezpodmínečně nutné zajistit evidenci písemných památek, protože bez ní by jejich ochrana nemohla být účinná. Přestože písemné památky by se považovaly za statek veřejný, jejich zákonná úprava musí vlastnická práva k nim chránit. Podle jeho vlastních slov jde mu o nalezení nejschůdnější cesty, jíž by bylo lze základním odborným archivním požadavkům a péči o písemné památky zjednotit potřebnou autoritu archivním zákonem při zachování všeho kladného, co dosavadní vývoj přinesl.

32. Prokešova citovaná zpráva v SAMV 11, 1938, s. 28–31. Spisy týkající se přípravy archivního zákona jsou v SÚA, AR 1935–1945, sign. I. 1a 2 a MU III/6/1.
33. SÚA, fond Národní rada česká (dále NRČ), bez sign.
34. SÚA, AR 1935–1945, sign. XIX.
35. SÚA, AR 1935–1945, sign. I/1c–1. – „Presidiu ministerstva vnitra, Praha. 10.5.1945. Česká národní rada rozhodnutím ze dne 5. května 1945 mně svěřila zajištění a prozatímní správu archivu ministerstva vnitra v Praze. Dohodnuv se s pověřencem ministerstva vnitra Dr. Václavem Vyhnánovským, na kterého jsem byl v uvedeném dekretu odkázán, převzal jsem dnešního dne správu archivu od pana ministerského rady Dr. Jaroslava Prokeše. Univ. prof. Dr. J. Borovička.“
36. SÚA, PMV, čj. P-1231/3-14/8-1945.
37. Zní takto: „Vzhledem k dalšímu materiálu dodanému správcem archivu (exhibit P-1231/3-14/8-45) a zvláštnímu šetření odboru Z (srv. poznámku na přední straně referátníku) jest nutno míti za to, že ministerský rada Dr. Jaroslav Prokeš svojí nadslužební horlivostí vůči Němcům a svými mimoúředními styky s nimi za doby okupace projevil národní a politickou nespolehlivost a že by jeho další ponechání ve službě se těžce dotklo národní cti spolupracovníků a mohlo ohroziti vážnost úřadu. Osobnímu oddělení se dává pokyn, aby jmenovaný byl za použití ustanovení § 12 vl. nař. č. 420/1942 Sb. ve znění čl. I., č. 1 vl. nař. č. 261/1944 Sb. přeložen z úřední moci do trvalé výslužby dnem 30. září 1945. Nosek v. r.“ Zmíněná poznámka na referátníku zní: „Z-27/8. Z příkazu p. ministra propustit do pense. 26. 8. 1945. Kpt. Pokorný.“ (Tamtéž.)
38. Je to lístek psaný vlastnoručně Ripkou tužkou, který mu pravděpodobně poslal na zasedání vlády, a ministr Nosek ho připojil ke spisu. Zní takto: „Kol. Nosek dejte prosím pozor na případ dr. Prokeše, býv. ředitele archivu min. vnitra – rozhodně si nezaslouží, aby byl rehabilitován, neměl by se už do Vašeho archivu vrátit. 7./9. Ripka.“ (P-1231/3) Ke spisu P-1231/3 je připojen nepodepsaný lís-

tek, psaný neznámou osobou: „Dr. Prokeš byl vyslovený kariérista, pro své osobní ambice se klaněl Němcům víc než bylo potřebí. Jako archivář byl neschopný. 1/2 pense.“ Na rubu Z-6898. Na žádost storno! Podle příkazu Dr. Kostičky.

39. SÚA, AR I/10-1, personální spis (čj. -2638-16/10-45).
40. Ověřená kopie nálezu je v AUK, FFKU, inv. č. 605.
41. Tamtéž. – Fakultě se přihlásil již dopisem z 23.6.1945 (omluvou, že neohlásil přednášky pro nemoc) a dopisem z 12.9.1945 se přihlásil k své vysokoškolské činnosti na filozofické fakultě. Zřejmě obnovení jeho profesury bylo vázáno na výsledek jeho očištného řízení u vlastního zaměstnavatele, ministerstva vnitra.
42. AUK, Pozůstalost J. Prokeše, inv. č. 56, k. 8. Ing. dr. Jaroslav Fukátko, předseda Ústředí výzkumu a technického rozvoje, Prokešovi 10.1.1951, mezi jiným „... když vím, že jsi nyní bez zaměstnání“.
43. SAP 39, 1989, kapitola Dílo Jaroslava Prokeše, s. 423–443.
44. J. Prokeš dr. V. Kremerovi 10. 8. 1948 (AUK, Pozůstalost J. Prokeše, inv. č. 56, k. 8) o svém díle napsal: „Má kniha, o které píšete, je v tisku, a doufám, že bude do konce října na trhu. Psal jsem ji v nejtěžší době svého života, a bojím se, že ponese také toho stopy. Není to ovšem kniha přísně vědecká, aspoň formou, poněvadž nakladateli šlo o dílo populární. A hlavně to, co teď vyjde, nebudou celé dějiny Prahy, nýbrž jen jejich starší úsek od doby předhusitské až do r. 1547. Dílo vyrostlo mi pod rukama a hlavně není sdostatek papíru, aby celé dílo mohlo vyjít už nyní. Je však prozatím napsáno do konce třicetileté války a teď po dokončení korektur budu pracovat na ostatku. Dílo je také větší proto, protože mé pojetí Prahy je širší, blíží se Tomkovu, tj. nejde jen o dějiny Prahy jako města, nýbrž také jako střediska českého státu a myšlenkového střediska českého národa, což znamená i značný kus českých dějin. A tak bylo mi poněkud více prodlíti i u začátku Starého Města Pražského, jenž je spojen s otázkou: autonomní vznik nebo umělé založení. Tím ovšem práce rostla, takže bylo nutno se nakonec rozhodnout pro dva díly. Ten druhý ovšem vyjde až bude papír. Víím, že se `přátelé` na mne vrhnou; mně však postačí, uznají-li moji opravdoví přátelé, že jsem se odvážil na to, co od Tomka odpočívalo, na co se nikdo neodvážil a přece to volalo po novém pokusu.“
45. Podle M. Sekyrkové jeho rukopis se má nacházet v Archivu hl. města Prahy, ale v době napsání její práce byl nezvěstný. C. d., s. 439. Na místě ve sbírce rukopisů (č. 7963 b) není ani nyní.
46. Viz „Bibliografii prací Jaroslava Prokeše“, kterou sestavila Sekyrková, Milada: c. d., s. 443–462.

ZUSAMMENFASSUNG

**DR. JAROSLAV PROKEŠ. ARCHIVAR, HISTORIKER,
LEHRER.**

MEDAILLON ZUM 100. GEBURTSTAG

Kollmann Josef

Direktor des Archivs des Ministeriums des Innern in Prag Dr. Prokeš war hervorragender Historiker der Geschichte Böhmens, ausserordentlicher Professor der Karlsuniversität und wirkte in der Staatlichen Archivschule als Professor und später auch als Direktor. Er kam mit der Idee eines zentralen Staatsarchivs und betrachtete die dazu nötige Umwandlung des Archivs des Ministeriums des Innern in ein Staatliches Zentralarchiv als sein eigenes Lebensziel.

Er ist am 11. Jänner 1895 in Kněžice als Sohn des Lehrers geboren, besuchte Gymnasium in Nový Bydžov (1905–1913) und studierte Philosophie an der Prager Universität (1913–1917). Schon während der Studien wurde er durch seine Seminararbeit „Zur hussitischen Eschatologie“ (die später als Dissertationsarbeit angenommen wurde) bekannt; seine Begabung kam schon in dieser Arbeit zum Ausdruck. In den Jahren 1917–1919 wirkte er als Professor der Mittelschulen in Beroun und Vršovice, dann beendigte er die Lehrertätigkeit und trat am 1. April 1919 in das Archiv des Innenministeriums ein.

Am Anfang der Amtskarriere beteiligte er sich an der Trennung der Archivschriften im Sinne des Archivübereinkommens mit Österreich aus dem Jahre 1920 in den Wiener Archiven, vor allem im Wiener Archiv des Innenministeriums. Ausserdem bearbeitete er die topographischen Fragen: es handelte sich damals um Einführung einer neuen Terminologie und um Umwandlung der damaligen Ortsnamen. Neben diesen Amtspflichten widmete er sich intensiv auch der wissenschaftlichen Arbeit und bis zum Jahre 1928 veröffentlichte er vier Bücher und eine Reihe Studien vor allem aus der Geschichte der Hussitenbewegung. Er habilitierte sich im J. 1928 und wurde Dozent der tschechischen Geschichte an der Karlsuniversität. Im J. 1935 wurde er zum ausserordentlichen Professor ernannt. Seit dem J. 1932 hielt er Vorlesungen an der Staatlichen Archivschule Prag.

Er wurde Archivdirektorstellvertreter und beteiligte sich allmählich an der Archivleitung. Im J. 1934 wurde er zum Archivdirektor ernannt und bei dieser Stellenübernahme legte er umfangreiches Programm zur Beseitigung der andauernden Mängel und zur Tätigkeitserhebung des Archivs vor, weil dieses zuerst neu geordnet und zusammengeschrieben werden sollte. In der zweiten Phase sollte ein Archivführer mit Beschreibung der Archivbestände veröffentlicht werden, der die Öffentlichkeit

mit den Archivalien bekannt machen sollte. In derselben Zeit wurde Ausbau eines neuen Archivgebäudes zur Unterbringung der neugeordneten Archivbestände geplant. Das alles sollte ein Archivgesetz krönen, auf dessen Grundlage man das bisherige Archiv der Ministeriums des Innern in ein Staatliches Zentralarchiv umwandeln hoffte.

Infolge der unglücklichen Vorgänge im J. 1938, deutsche Okkupation (1939) und darauffolgende Kriegsverhältnisse verursachten, dass nur ein kleiner Teil von diesem grosszügigen Programm erfüllt werden konnte. Dr. Prokeš verdiente sich aber um so weitgehende Vorbereitung des neuen Archivgebäudes, dass der Ausbau schon im J. 1940 beginnen konnte, doch wegen ungünstiger Zeit konnte man in Verwirklichung dieses Vorhabens keinesfalls fortsetzen. Ebenso wurde der Gesetzentwurf vorbereitet.

Die Besatzungsbehörden enthoben Dr. Prokeš im J. 1940 seines Amtes und ersetzten ihn durch einen deutschen leitenden Archivkommissär. Als Dr. Prokeš gleich nach der Mai-Revolution im J. 1945 sein Amt wieder übernommen hat, wurde er durch Dekret des Tschechischen Nationalrates ohne jegliche Grundangabe abgerufen. Nachfolgend wurde er „des übermässigten Dienstefers gegenüber den deutschen Vorgesetzten“ beschuldigt. Trotzdem, dass ganze Reihe glaubwürdiger Zeugen diese Beschuldigung dementierte, versetzte das Innenministerium den Beschuldigten noch im J. 1945 in den Ruhestand. Im weiteren Dienstverfahren wurde er zwar als unschuldig in allen Anklagpunkten befunden, doch weder sein Archivpost noch seine Universitätsprofessur wurden ihm zurückgegeben.

Dr. Prokeš hinterliess umfangreiche Literatur, die er der hussitischen und neueren Geschichte widmete, die insgesamt 346 Arbeiten zählt. Als würdevollen Epilog seines Lebenswerks kann man „Geschichte Prags“ betrachten, die er in seiner letzten, schwersten Lebenszeit schuf. Er starb vorzeitig am 30. März 1951.